

**Дотримання законодавства платниками
податків та економічне відновлення України**
Український парламентський інститут

“Дотримання законодавства платниками податків та економічне відновлення України”

Проект "Українці - платники податків", в рамках якого було підготовлено цей звіт "Дотримання законодавства платниками податків та економічне відновлення України", здійснюється під керівництвом Марка П. Беренсона, доктора філософії Королівського коледжу Лондона, спільно з Українським парламентським інститутом (Київ) та Центром Разумкова (Київ). Щедру фінансову підтримку надано Королівським коледжем Лондона через Рахунок прискорення впливу Ради економічних і соціальних досліджень Великої Британії (ESRC).

"Дотримання законодавства платниками податків та економічне відновлення України" була підготовлена Валерією Новак з Українського парламентського інституту у співавторстві з Марком П. Беренсоном. Звіт ґрунтується на роботі доктора Беренсона "[Податки та довіра: Від примусу до дотримання у Польщі, Росії та Україні](#)" (Cambridge University Press, 2018), яка доступна у відкритому доступі для безкоштовного завантаження англійською мовою [ТУТ](#). (Наразі готується україномовний переклад).

Українські опитування щодо ставлення платників податків до сплати податків з 2005 по 2022 рік, наведені в Додатку II до цього звіту, були проведені соціологічною службою Центру Разумкова під керівництвом Андрія Биченка та д-ра Беренсона.

Український парламентський інститут, заснований у 2021 році, очолюють директор Ігор Когут та співзасновниця Тетяна Бібік. Центр Разумкова, заснований у 1994 році, очолює генеральний директор Павло Пинзеник. Центр Разумкова посів перше місце серед 106 найкращих аналітичних центрів Центральної та Східної Європи згідно зі звітом Global Go to Think Tank Index Report 2019.

Цей звіт оформила Катерина Тебякіна

Назва: Дотримання законодавства платниками податків та економічне відновлення України

Автор Новак, Валерія

Співавтор Беренсон, Марк П.

Дата публікації: Лютий 2023

Категорія: Аналіз

Ключові слова: Україна, податкова політика, податкове адміністрування, податкова дисципліна, економіка, відновлення, війна

Відмова від відповідальності: Погляди та рекомендації, викладені в цьому звіті, належать виключно його авторам і не обов'язково відображають офіційну політику або позицію Королівського коледжу Лондона, Ради економічних та соціальних досліджень (Велика Британія), Українського парламентського інституту (Київ), Центру Разумкова (Київ) чи будь-якої іншої організації.

© Український парламентський інститут, 2023

Зміст

Основні рекомендації	page 2
Розділ 1: Поточні дані збору податків/виконання плану надходжень до державного бюджету	page 5
Розділ 2: Пропоновані пояснення, чому в Україні у 2022 році плани надходжень виконали так, як це було зроблено	page 10
Розділ 3: Як пріоритетні рекомендації щодо державної політики можуть допомогти виконати плани надходжень до бюджету	page 13
Розділ 4: Історичні приклади	page 18
Розділ 5: Інші переваги пріоритетних рекомендацій щодо державної політики	page 38
Розділ 6: Пропоновані зміни до податкової системи	page 41
Розділ 7: Висновок	page 45
Додаток I: Податкова система України: короткий огляд та основні статистичні дані	page 48
Додаток II: Дослідження ставлення платників податків в Україні 2004-2022	page 56

Основні рекомендації

Щоб заохочувати дотримання податкового законодавства, політики повинні зміцнювати довіру громадян до держави та сприяти тому, щоб сплата податків не сприймалась як покарання, а як основний обов'язок громадянина. Щоб досягти цього, українські політики можуть зосередитись на наступних ключових рекомендаціях:

- **Побудувати довіру.** Щоб збільшити податки, держава повинна отримати відповідний рівень довіри з боку громадян, які очікують отримати безпеку та послуги, справедливого ставлення з боку уряду в обмін на сплачені податки. Прозорість та ефективне використання коштів платників податків є критично важливими.
- **Навчати платників податків для підвищення довіри суспільства.** Уряд має пояснити громадянам правила оподаткування, щоб підвищити обізнаність платників податків про різні аспекти податків, їхні права, способи сплати податків, а також про те, як їхні податки витрачаються та впливають на соціальну функцію держави. На базовому рівні навчання має здійснюватися у ранньому віці (через шкільні програми), щоб забезпечити довгострокову зміну ставлення, та окремо навчання платників податків, що має бути стратегічним пріоритетом для податкових органів.
- **Пояснювати рішення уряду.** Про зміни у законодавстві платники податків повинні бути проінформовані через офіційні канали комунікації інформаційно-роз'яснювальні кампанії. Офіційні пояснення повинні бути викладені простою мовою.
- **Відстоювати необхідність сплати податків і зборів.** Сплата податків - це обов'язок. Щоб податкова культура була високою, держава повинна використовувати вплив моралі (напр. через ЗМІ) та докладні пояснення того, як сплата податків впливає на досягнення спільних цілей, таких як перемога у війні.
- **Застосовувати податкові правила передбачувано, навіть у воєнний час.** Стабільна та передбачувана система оподаткування важливіша для залучення інвесторів і орієнтації бізнесу на довгострокову перспективу, ніж ставка податку. Надійність податкової системи залежить від стабільної, уніфікованої податкової політики.
- **Посилити нагляд.** Перевірки податковими органами повинні продовжуватися у воєнний час. Крім того, зовнішній контрольний орган, такий як Рахункова палата, має мати більший вплив та повноваження щодо аудиту витрат податків, результати якого мають бути доступні для громадськості та бути публічно обговоренні, щоб забезпечити більш ефективне управління та здобути довіру громадян. Слід також зберегти парламентський нагляд, особливо на рівні комітетів.

Основні рекомендації

- Побудувати довіру
- Пояснювати рішення уряду
- Навчати платників податків для підвищення довіри суспільства
- Відстоювати необхідність сплати податків і зборів
- Застосовувати податкові правила передбачувано, навіть у воєнний час
- Посилити нагляд

Український парламентський інститут

Додаткові рекомендації

- Спростити форму податкової декларації
- Продовжувати популяризувати військові облігації
- Спростити законодавство
- Розвивати механізм податкових знижок за пожертви та благодійні внески
- Запровадити щомісячну розрахункову відомість для працівників

Український парламентський інститут

Додаткові рекомендації:

- **Спростити форму податкової декларації.** Процес сплати податків має бути простим, громадяни не мають відчувати, що цей процес є чимось складним, або лякатися його. Після завершення активних бойових дій слід розглянути можливість запуску більш зручної системи онлайн-декларування доходів (наприклад, автоматизоване формування електронних декларацій) для всіх податкових резидентів України. За основу можна взяти досвід Єдиного державного реєстру декларацій. Крім того, необхідно використовувати принцип сумісності реєстрів, щоб така декларація формувалася автоматично для суб'єкта декларування на основі даних, які держава або фінансові установи вже мають. Суб'єкту залишається лише перевірити її та, у разі незгоди, внести виправлення та затвердити за допомогою кваліфікованого електронного цифрового підпису. Простий процес декларування податків та їх сплати може, у довгостроковій перспективі, покращити дотримання податкового законодавства.
- **Продовжувати популяризувати військові облігації,** робити їх придбання доступнішим, пояснювати основні переваги. У жовтні 2022 року уряд надав можливість купувати військові облігації через додаток ДІА, що є позитивним кроком. Проте не вистачає більшого інформування громадян про цей інструмент.
- **Спростити законодавство.** Податковий кодекс є одним із найбільш об'ємних і складних для читання законів. Правила та податкові ставки мають бути чіткими та зрозумілими для всіх, а не тільки для юристів та бухгалтерів.
- **Розвивати механізм податкових знижок за пожертви та благодійні внески.** У США, роблячи пожертви на благодійну організацію, ви можете отримати знижку за благодійність з податку на прибуток. Метою податкових відрахувань на благодійність є зменшення оподаткованого доходу та податкових зобов'язань. Необхідно

удосконалити механізм отримання податкових знижок (наприклад через застосунок ДІЯ), а також розглянути можливість запровадження окремого податкового режиму для бізнесу та громадян, які здійснюють пожертви та благодійні внески на постійній основі

- **Запровадити щомісячну розрахункову відомість для працівників:** в Україні має бути впроваджено загальнодержавну програму, за якою роботодавці щомісяця роздаватимуть розрахункові відомості працівникам за затвердженою формою. Такі платіжні відомості супроводжуватимуть місячну виплату зарплати та вказуватимуть (1) суму зарплати до оподаткування, (2) суму податків із зарплати, яку сплачує роботодавець, і (3) суму зарплати, яку працівник отримує на руки, після сплати податків.

Основна мета дослідження – виявити моделі поведінки, які спонукають людей платити податки під час війни, та надати поради, як використати це на користь держави. Загалом вони є додатковим інструментом у наборі інструментів державної політики, який доповнює, але не замінює традиційні заходи збільшення податкових надходжень, зокрема зміни податкового законодавства та реформи у сфері адміністрування податків.

РОЗДІЛ 1:

Поточні дані збору податків/виконання плану надходжень до державного бюджету

Українська держава витрачає на війну близько 5-6 мільярдів доларів на місяць,¹ що негативно вплинуло на економіку України з очікуваним скороченням ВВП. Крім того, через ракетні атаки на енергетичну інфраструктуру Dragon Capital погіршила прогноз реального ВВП до -32% в 2022 р. і очікує падіння економіки на 5% в 2023 р.² Відповідно до офіційної інформації Міністерства економіки України падіння ВВП України за підсумком 2022 року оцінюється на рівні 30,4% [$\pm 2\%$], що є кращим показником, ніж передбачалось за попередніми прогнозами.³ Продовження бойових дій, подальше руйнування критичної інфраструктури та логістики, зростання собівартості продукції та зниження доходів населення вплинули на зниження оцінок Індексу очікувань ділової активності, який Національний банк розраховує щомісяця. У листопаді 2022 року Індекс знизився до 42,7 з 44,9 у жовтні.⁴

Понад 7,9 млн українців покинули свої домівки та виїхали за кордон.⁵ За оцінками Міжнародної організації праці (МОП), зайнятість у 2022 році буде на 15,5 відсотка (2,4 мільйона робочих місць) нижчою за рівень доконфліктного 2021 року. Цей прогноз не такий низький, як попередня оцінка у квітні 2022 року, коли МОП стверджувала, що буде втрачено 4,8 мільйона робочих місць.⁶ Позитивна зміна є наслідком зменшення площі територій України, яка знаходиться під окупацією або де ведуться активні бойові дії. Проте темпи часткового відновлення в деяких частинах країни є помірними та вкрай нестійкими, кажуть у МОП.⁷ Разом зі значним скороченням чисельності населення внаслідок відтоку біженців під час

¹ О. Дельфінов, А. Шепелева, Україна витрачає до 6 мільярдів доларів щомісяця через війну, Deutsche Welle, <https://www.dw.com/uk/ukraina-vytrachaie-do-shesty-miliardiv-dolariv-shchomisiatsia-cherez-viinu-usaid/a-62214004> (дата звернення 22.06.2022).

² Dragon Capital, Dragon Capital погіршив прогноз реального ВВП до -32% р/р в 2022 р., очікує падіння економіки на 5% р/р в 2023 р. та помірну девальвацію гривні до 43 грн/дол наприкінці року, https://dragon-capital.com/ua/media/press-releases/dragon-capital-pogirshiv-pronoz-realnogo-vvp-do--32rr-v-2022-r-ochikue-padinnya-ekonomiki-na-5-rr-v-2023-r-ta-pomirnu-devalvatsiyu-grivni-do-43-grndol-naprikintsi-ro/?fbclid=iwar3n7bjfde_ud8vnjzveavnif4-3nizm6n6_vekkenqckzty64phckguks (дата звернення 22.11.2022).

³ Міністерство економіки України, Мінекономіки попередньо оцінює падіння ВВП у 2022 році на рівні 30,4% <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno> (дата звернення 05.01.2023)

⁴ Національний банк України, Індекс очікувань ділової активності, <https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-pogirshiv-otsinki-dilovoyi-aktivnosti-cherez-vtrati-vid-povnomasshtabnoyi-viyini--dani-opituvannya-pidpriyemstv-u-listopadi> (дата звернення 01.12.2022)

⁵ МОМ, Оперативне оновлення реагування на кризові ситуації, <https://mailchi.mp/3b9bbdc0add3/iom-ukraine-operational-weekly-sitrep-18-to-24-october-5791402?e=e771809828> (дата звернення 11.12.2022)

⁶ МОП: З початку російської агресії в Україні було втрачено майже 5 мільйонів робочих місць, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_844625/lang-en/index.htm (дата звернення 11.05.2022)

⁷ МОП, Глобальний ринок праці погіршуватиметься ще більше, оскільки конфлікт в Україні та інші кризи триватимуть, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_859191/lang-en/index.htm (дата звернення 31.10.2022)

конфлікту зайнятість залишатиметься значно нижчою за доконфліктний рівень, доки конфлікт триватиме.⁸

Водночас, згідно з офіційною статистикою, за січень-листопад 2022 року план податкових надходжень перевиконано на 13,1%.⁹ За даними Міністерства фінансів України, основними джерелами фінансування держбюджету з 24 лютого 2022 року до 30 грудня 2022 року є військові облигації, кредити міжнародних фінансових організацій, а також двосторонні кредити та гранти. Загальний обсяг фінансування становить 51 312 млн долларів США.¹⁰ За словами голови Комітету Верховної Ради України з питань бюджету, 59% джерел фінансування держбюджету у 2022 році становить зовнішня допомога.¹¹ Незважаючи на вражаючу важливість зовнішньої фінансової допомоги від інших країн і донорів, податки становлять значну частину доходу.

Незважаючи на війну, громадяни продовжують платити податки, сумлінно підтримуючи державу у важкі часи. За даними Державної казначейської служби, у 2022 році до загального фонду державного бюджету надійшло 1 491,1 млрд гривень.¹² Так, за 2022 року сальдо податкових надходжень до зведеного бюджету за платежами, що контролюються Державною Податковою Службою, становили 1 091,4 млрд грн. Це на 98,2 млрд грн, або на 9,9 відс. більше ніж у 2021 році. В *Державний бюджет* надійшло 698,7 млрд грн, що на 46,6 млрд грн, або на 7,2 відс. перевищує відповідний показник 2021 року. До місцевих бюджетів – 392,7 млрд грн, що на 51,5 млрд грн, або на 15,1 відс. більше ніж у 2021 році. Надходження (сальдо) до загального фонду державного бюджету у 2022 році становили 694,6 млрд грн, що на 13,1 відс., або на 80,2 млрд грн більше ніж за підсумками 2021 року. Незважаючи на можливість для кількох категорій фізичних осіб-підприємців сплачувати Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) на добровільній основі, надходження єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у 2022 році становили 425,3 млрд грн, що на 76,2 млрд грн, або на 21,8 відс. більше ніж у 2021 році. Надходження єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у

⁸ Моніторинг МОП у світі праці, видання десяте. Численні кризи загрожують відновленню світового ринку праці, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/briefingnote/wcms_859255.pdf (дата звернення 31.10.2022)

⁹ А. Жарікова, Податкова перевиконала план бюджету на 13%, але в листопаді надходження "просіли" – Гетманцев, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/1/694486/> (дата звернення 01.12.2022)

¹⁰ Міністерство фінансів України, Фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни, https://www.mof.gov.ua/storage/files/Фінансування_30_12_22.pdf, (дата звернення 30.12.2022)

¹¹ Прес-служба Верховної Ради України, дефіцит коштів державного бюджету на 59% наповнюється із зовнішніх джерел, - Голова Комітету з питань бюджету Роксолана Підласа, https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/231453.html (дата звернення 16.12.2022)

¹² Міністерство фінансів України, Держбюджет-2022: до загального фонду надійшло 1,491 трлн гривень https://www.mof.gov.ua/uk/news/derzhbiudzhethet-2022_do_zagalnogo_fondu_nadiishlo_1491_trln_griven-3790

грудні 2022 року становили 49,5 млрд грн, що на 10,9 млрд грн, або на 28,2 відс. більше ніж у грудні 2021 року.¹³

Деякі регіони продовжують нарощувати дохідну частину бюджету. Особливо це стосується відносно безпечних областей, які стали притулком для громадян і бізнесу. Наприклад, у Львівській області проживає 251 тисяча внутрішньо переміщених осіб (реальна кількість ВПО, яка проживає в області приблизно вдвічі більша, оскільки багато людей офіційно не зареєстровані)¹⁴, та знаходиться 30 відсотків усіх переміщених підприємств.¹⁵ За даними Львівської ОДА, за січень-листопад 2022 року платники податків Львівщини сплатили до державного бюджету 69,6 млрд грн податків, що на 22,5 млрд грн, або на 48 відсотків, більше порівняно з відповідним періодом 2021 року.¹⁶ По податку на доходи фізичних осіб надходження до місцевих бюджетів склали 17 850,8 млн грн, що на 6 313,9 млн грн або на 54,7 відсотка більше січня-листопада 2021 року.¹⁷ Надходження єдиного податку за січень-листопад 2022 року склали 3587,9 млн грн, що порівняно з січнем-листопадом 2021 року більше на 18,0 відсотків, або на 546,5 млн грн.¹⁸ Надходження ЄСВ склали 23 652,6 млн грн, що на 8 284,1 млн грн або на 53,9 відсотка більше відповідного періоду 2021

¹³ Прес-служба ДПС України, У 2022 році до державного бюджету надійшло 698,7 млрд гривень , <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/644526.html> (дата звернення 02.01.2022)

¹⁴ Прес-служба Львівської ОДА, На Львівщині офіційно зареєструвалися понад 251 тисяча ВПО: головне за добу, <https://loda.gov.ua/news/50664> (дата звернення 25.12.2022)

¹⁵ Міністерство економіки України, Програма релокації: 761 підприємство переміщено в більш безпечні регіони, <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&cid=d152dcfe-7bde-49df-a69a-8d7f9586fc13&title=ПрограмаРелокації> (дата звернення 25.10.2022)

¹⁶ Фінансове управління Львівської ОДА, За 11 місяців Львівщина поповнила державний бюджет на 69,6 млрд грн, <https://loda.gov.ua/news/49277> (дата звернення 14.12.2022)

¹⁷ Головне управління ДПС у Львівській області, З початку року до місцевих бюджетів Львівщини надійшло майже 18 млрд грн податку на доходи фізичних осіб, <https://lv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/640615.html> (дата звернення 16.12.2022)

¹⁸ Головне управління ДПС у Львівській області, З початку року до місцевих бюджетів Львівщини надійшло понад 3 млрд грн єдиного податку, <https://lv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/640654.html> (дата звернення 19.12.2022)

року.¹⁹ За підсумками 2022 року у Волинській області до державного бюджету сплачено 14 мільярдів 631 млн грн. податкових платежів. Це на 3 мільярди 379 млн грн. більше, ніж у довоєнному 2021 році.²⁰ Загалом в область приїхали 75 940 громадян з інших регіонів країни. З них проживають та мають статус ВПО 58 338 осіб.²¹

Крім того, під час воєнного стану громадяни активно продовжують користуватися правом виведення своїх активів із «тіньової економіки». За період дії кампанії добровільного декларування (з 1 вересня 2021 р.) вартість амністованих активів перевищила 6 млрд грн. Сума збору до бюджету становить 372 млн грн. З 24 лютого в межах кампанії податкової амністії було подано 430 декларацій на суму понад 3,74 млрд грн, сума збору до бюджету становила 239,1 млн грн.²²

Але як щодо соціальних виплат? Зрозуміло, що військові витрати зменшують видатки на соціальні потреби, такі як охорона здоров'я та освіта, що призводить до певної диспропорції у державному фінансуванні. Соціальне забезпечення більше не є головним пріоритетом, і ця тенденція збережеться після закінчення війни. Виняток буде зроблено щодо соціального забезпечення ветеранів, членів їх сімей, переселенців та осіб, які втратили житло.

З початку повномасштабної воєнної агресії РФ проти України з 24 лютого по 23 грудня Парламент України прийняв 10 законів про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік», якими суттєво збільшував видатки на підвищення обороноздатності і безпеки держави, а також виділив на національну безпеку і оборону країни 1.141,1 млрд грн (або 18,2% ВВП).²³ За даними Міністерства фінансів України, витрати на оборону зросли в 9,2 рази до 960 млрд грн. Структура видатків зведеного бюджету за 11 місяців 2022 року така: оборона – 41,9 відсоток, безпека, соціальний захист – 16,8 відсотків, правоохоронна та судова система – 15,7 відсотків, охорона здоров'я – 6,7 відсотків, обслуговування державного боргу - 6,6 відсотків, міжбюджетні трансферти - 5,3 відсотків.²⁴

¹⁹ Головне управління ДПС у Львівській області Майже 24 млрд грн єдиного внеску надійшло до соціальних фондів від платників Львівщини, <https://lv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/640260.html> (дата звернення 15.12.2022)

²⁰ Головне управління ДПС у Волинській області, Вклад платників податків Волині до бюджету у 2022 році перевищив 14,6 мільярда гривень, <https://vl.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/644919.html> (дата звернення 05.01.2023)

²¹ Волинська ОДА, Волинь прийняла ще 23 внутрішніх переселенців, <https://voladm.gov.ua/new/volin-priynyal-sche-23-vnutrishno-peremischeni-osobi/> (дата звернення 03.01.2023)

²² А.Недогібченко Податкова амністія: Українці задекларували 6 мільярдів гривень <https://minfin.com.ua/ua/2023/01/06/98538417/> (дата звернення 06.01.2023)

²³ Прес-служба Апарату Верховної Ради України, Парламентські підсумки 2022 року, <https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/231794.html> (accessed 03.01.2023)

²⁴ Міністерство фінансів України, Інформація про виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень–листопад 2021-2022 рр., https://mof.gov.ua/storage/files/2_Довідка_листопад_2022_27_12_2022.docx (дата звернення 10.12.2022)

Держава продовжує виконувати зобов'язання. За період з січня по листопад 2022 року на соціальні виплати з держбюджету спрямували 374,7 млрд грн.²⁵ Ці кошти були спрямовані на:

- 57,9 млрд грн на виплату державної соціальної допомоги, зокрема сім'ям з дітьми;
- 47,4 млрд грн на надання допомоги на проживання ВПО;
- 28,2 млрд грн на надання пільг і субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг;
- 210,3 млрд грн до Пенсійного фонду;
- 30,9 млрд грн на «ЄПідтримку» (грошова підтримка від уряду).

Згідно з Державним бюджетом на 2023 рік держава виділить гроші на реконструкцію та продовжить фінансування військової сфери. Майже 90% усіх податків і зборів, які сплачують громадяни та бізнес, у 2023 році піде на підтримку армії.²⁶ Загалом на Збройні сили держава планує виділити 1,1 трлн грн. За іншими трьома основними статтями видатків кошти розподілилися так: соціальні програми та пенсії – майже 450 млрд грн; охорона здоров'я – 176 млрд грн; освіта – 156 млрд грн.

²⁵ Міністерство фінансів України, Більше 36 млрд грн було спрямовано на соцвиплати у листопаді, <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-bilshe-36-mlrd-hm-bulo-spriamovano-na-sotsvyplaty-u-lystopadi> (дата звернення 15.12.2022)

²⁶ Д.Шмигаль, Прем'єр-міністр України, Майже 90% податків українців підуть на забезпечення армії у 2023 році, Mind.ua, <https://mind.ua/news/20249169-majzhe-90-podatkov-ukrayinciv-pidut-na-zabezpechennya-armiyi-u-2023-roci> (дата звернення 06.11.2022)

РОЗДІЛ 2:

Пропоновані пояснення, чому в Україні у 2022 році плани надходжень виконали так, як це було зроблено

Найобґрунтованішим поясненням виконання планів податкових надходжень є інфляція, яка склала, за даними Держстату, у 2022 року рекордні 26,6 відсотка (у річному вимірі).²⁷ Інше пояснення – значне підвищення доходів від податку на доходи фізичних осіб, зокрема, за рахунок виплат (зарплати) військовослужбовцям та обов'язку роботодавця виплачувати середньомісячну заробітну плату працівникам, які проходять військову службу. Уряд уже планує скасувати оподаткування доходів військовослужбовців, яке стало механізмом перетікання коштів із державного до місцевих бюджетів (зокрема, 19 серпня 2022 р. Верховна Рада ухвалила зміни до Податкового кодексу (Закон України 2308-IX²⁸), якими скасували сплату військового збору з доходів у вигляді грошового забезпечення: військовослужбовців ЗСУ, Нацгвардії, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, Держприкордонслужби). Крім того, згідно із прийнятим в липні 2022 р. законом № 2352-IX²⁹, підприємства більше не повинні будуть виплачувати зарплату мобілізованим працівникам, таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України. Суттєву роль також зіграли контроль за сплатою акцизів та ПДВ, детінізація доходів і відтермінування відшкодування ПДВ у перші місяці війни. Запобігти зменшенню доходів державного бюджету також допомогло запровадження на початку війни єдиного податку для фізичних осіб-підприємців третьої групи на рівні 2-х відсотків.

Водночас план виконано, ще й тому що бізнес вчасно сплачував гроші на підтримку держави. Під час війни Україна довела, що всі державні структури, включно з Державною податковою службою (ДПС), працюють у штатному режимі, і що держава може забезпечувати надання основних державних послуг. ДПС продовжує вести облік податків, зборів і платежів. ДПС очолює Голова, який призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України. Служба має центральний апарат та територіальні відділення в усіх областях та м. Києві, а також п'ять міжрегіональних управлінь по роботі з великими платниками податків.

²⁷ О.Павлиш, Українська правда, Інфляція в Україні в 2022 році становила 26,6% – Держстат, <https://www.epravda.com.ua/news/2023/01/10/695830/> (дата звернення 10.01.2023)

²⁸ Закон України № 2308-IX, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2308-IX#Text>

²⁹ Закон України №2352-IX, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>

За підсумками 11 місяців 2022 року найбільшу питому вагу в загальній сумі надходжень до Державного бюджету України становили податкові надходження (65,6 %), з них: податок на додану вартість – 22,8 %; податки та збори з доходів фізичних осіб – 20,1%; податок на прибуток підприємств – 7%; акцизний податок – 5,5 %; рентна плата за користування надрами загальнодержавного значення – 4,2 %.³⁰

Серед платежів у 2022 році, справляння яких контролюють податкові та митні органи, основні надходження були отримані за рахунок:

- податку на додану вартість з ввезених на митну територію України товарів – 253,0 млрд грн;
- податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів – 213,9 млрд грн (зібрано 298,5 млрд, відшкодовано – 84,6 млрд грн);
- податку на доходи фізичних осіб та військового збору – 148,4 млрд грн;
- податку на прибуток підприємств – 117,0 млрд грн;
- рентної плати за користування надрами – 81,0 млрд грн;
- акцизного податку – 78,9 млрд грн;
- ввізного та вивізного мита – 21,0 млрд гривень.³¹

Попри численні дискусії щодо легалізації окремих видів бізнесу та існування пільги у розмірі 2% для грального бізнесу, до державного бюджету у 2022 році від суб'єктів грального бізнесу надійшло понад 1,166 млрд грн. Це 98 % від довоєнного плану.³² Крім того, загальна сума надходжень від плати за ліцензії на азартні ігри (з січня 2021 року по жовтень 2022 року) становить 2,436 млрд грн.³³

³⁰ Міністерство фінансів України, Інформація про стан виконання бюджету, https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Довідка_листопад_2022_27_12_2022.docx (дата звернення 05.12.2022)

³¹ Міністерство фінансів України, Держбюджет-2022: до загального фонду надійшло 1,491 трлн гривень, https://www.mof.gov.ua/uk/news/derzhbiudzhjet-2022_do_zagalnogo_fondu_nadiishlo_1491_trln_griven-3790 (дата звернення 03.01.2023)

³² Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей, Понад 1,166 млрд КРАІЛ спрямувала до Держбюджету у 2022 році, <https://www.gc.gov.ua/ua/Informatsiini-povidomlennia/33769.html> (дата звернення 04.01.2023)

³³ Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей, Надходження до Держбюджету VS видатки на КРАІЛ, <https://www.gc.gov.ua/ua/Informatsiini-povidomlennia/33558.html> (дата звернення 04.11.2022)

У Додатку II представлено результати опитування щодо дотримання вимог платників податків, розробленого Марком П. Беренсоном і проведеного Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова у серпні 2022 року порівняно з результатами аналогічних опитувань, проведених в Україні з 2005 по 2020 рік та у сусідніх з Україною Польщі та Росії у 2004 та 2010 роках. Половина

респондентів у серпневому опитуванні 2022 року вказали, що їхня спроможність сплачувати податки не змінилася після 24 лютого 2022 року, а 25 відсотків респондентів відповіли, що повністю втратили можливість сплачувати податки (див. запитання 18 у Додатку II). Після 24 лютого 2022 року дохід суттєво знизився у 38 відсотків респондентів і зріс лише у 4 відсотків респондентів (запитання 26). 44 відсотки респондентів заявили, що під час війни необхідно зменшити податки, тоді як 37 відсотків респондентів відповіли, що необхідно платити такі ж розміри податків, як і до війни (запитання 22). Варто звернути увагу на те, що бажання українців платити податки різко зросло; порівняно з опитуваннями, проведеними у 2005, 2010, 2012, 2015 та 2020 роках, відсоток українців, які стверджують, що вони б дотримувалися податкового законодавства, навіть якби вважали його несправедливим, зріс приблизно на 20 пунктів до 64 відсотків (запитання 10).

При цьому значну роль відіграють державні органи, які контролюють господарську діяльність та запобігають порушенням податкового законодавства. Незважаючи на те, що Бюро економічної безпеки не набрало штат для повноцінної роботи, та існує багато дискусій щодо неефективності цього органу, воно продовжує працювати. Бюро економічної безпеки України, наприклад, проаналізувало заявки понад 4,5 тис. підприємств на відшкодування ПДВ. Правомірність бюджетних запитів на відшкодування ПДВ на 3,3 млрд грн була поставлена під сумнів у 2022 році, а завдяки превентивним заходам вже попереджено незаконне відшкодування ПДВ з бюджету на 1,3 млрд грн.³⁴

³⁴ Бюро економічної безпеки України, БЕБ упередило 1,3 млрд грн. незаконного відшкодування ПДВ, <https://esbu.gov.ua/news/beb-uperedylo-13-mlrd-hrn-nezakonnoho-vidshkoduvannia-pdv> (дата звернення 05.10.2022)

РОЗДІЛ 3:

Як пріоритетні рекомендації щодо державної політики можуть допомогти виконати плани надходжень до бюджету

Немає чудодійного засобу, якій би допоміг виконати плани надходжень до бюджету під час війни; тільки працюючи підприємства та приплив інвестицій можуть мати позитивний ефект. Що можна було б зробити, так це потужну адвокаційну кампанію (з боку держави та громадянського суспільства) щодо детінізації доходів, стимулювання сплати податків, які зараз не є обов'язковими, та збільшення державної підтримки малого та середнього бізнесу через гранти та позики. Як зазначалося раніше, представлені тут дослідження та рекомендації зосереджені на інформаційно-просвітницькій діяльності, яка може допомогти заохотити платників податків виконувати свої зобов'язання.

Результати опитування платників податків щодо дотримання податкового законодавства в серпні 2022 року демонструють, що страх перед покаранням залишається основним фактором мотивації поведінки платників податків в Україні (запитання 8 у Додатку II). У той же час держава повинна впроваджувати податкову політику, орієнтовану на громадян, щоб забезпечити високий рівень дотримання законодавства та продовжувати формувати культуру сплати податків. Це можна зробити через освіту, адвокацію та, звичайно, інші зусилля, спрямовані на підвищення довіри до держави. Дотримання податкового законодавства – це як отримання доходів на користь держави, так і можливість громадянам встановити довірливі стосунки зі своєю державою. «Довіра між державою та суспільством потребує унікальних та особливих стосунків.», — написав Марк П. Беренсон у «Податках і довірі». «...Потужна взаємодія безпосередньо між громадянами та їхнім урядом дозволить як державі, так

і суспільству взаємно зміцнювати спроможності одне одного, щоб політика могла бути успішно реалізована».³⁵

Чи є примусові методи та покарання найефективнішим способом забезпечення сплати податків? Це питання дискусійне, але досвід інших успішних країн демонструє потребу у фокусі на інші інструменти. Одним з ефективних підходів може бути просування ідеї про те, що податкові платежі є життєво важливим інструментом у боротьбі за перемогу у війні. Така ідея може бути просунута через широкі інформаційні кампанії, як це було зроблено в Сполучених Штатах під час Другої світової війни (див. розділ 4.3 нижче), які могли б пояснити, куди саме йдуть податкові надходження в Україні з наголосом на фінансування армії та звільнення окупованих територій. Але щоб така реклама працювала, довіра до держави не може ослабнути.

Оподаткування – це безперервна діяльність, яка вимагає постійних здорових відносин між урядом і громадянами. Нещодавні дослідження, включно з дослідженнями Організації економічного співробітництва та розвитку, показали зв'язок між податковою мораллю (уявленнями громадян про податкові питання) та уявленнями громадян про якість соціальних видатків. Іншими словами, люди, які отримують якісні державні послуги, охочіше платять податки.³⁶ Процес сплати податків повинен бути простим і прозорим; грошові перекази мають бути своєчасними. Водночас державні послуги мають надаватись і відповідати очікуванням. Таким чином, це безпрограшний варіант.

У сучасній Україні поширена думка, що податки використовуються для того, щоб виграти війну. При цьому ухилення від сплати податків зумовлено відсутністю обізнаності або впевненості в тому, що держава збирає податки розумно та ефективно або використовує доходи на користь громадян. Тому, знову ж таки, важливо говорити про прозорі комунікації щодо діяльності та витрат держави, так як це роблять благодійні фонди щодо своїх витрат. Уряд міг би почати з надання всієї інформації про те, як використовуються податкові платежі, щоб наблизити країну до перемоги у війні.

³⁵ Марк П. Беренсон, Податки та довіра: від примусу до дотримання в Польщі, Росії та Україні, (Кембридж, Великобританія: Cambridge University Press, 2018), с. 259.

³⁶ OECD/ECLAC, Латиноамериканські економічні перспективи 2012: Трансформація держави для розвитку (Париж: OECD Publishing, 2011), доступ за адресою <http://dx.doi.org/10.1787/leo-2012-en>.

В Україні, якби був вибір, згідно з Опитуванням щодо дотримання податкового законодавства у серпні 2022 року, близько 49 відсотків віддали б перевагу підтримати військові зусилля, зробивши пожертвування благодійним організаціям, тоді як 43 відсотки віддали б натомість кошти державі (запитання 24 у Додатку II). Тим часом кількість респондентів, які заявляють, що вони задоволені тим, як держава витрачає гроші

Дотримання вимог платників податків

платників податків, різко зростає з 6 до 10 відсотків у період 2010-2020 років до 42 відсотків у 2022 році (запитання 13). Так само приблизно 43 відсотки українців у 2022 році стверджують, що їхня держава виконує свої зобов'язання перед громадянами – це різке зростання порівняно з цифрами від 6 до 10 відсотків у попередніх опитуваннях з 2005 по 2020 рік (запитання 14). 54 відсотки у 2022 році довіряють своїй державі робити те, що є правильним – твердження, з яким раніше могли погодитися лише від 6 до 11 відсотків (запитання 15). Окрім цього, 81 відсоток українців у 2022 році сказали, що держава їх захищає – на твердження, з яким раніше погоджувались лише 23-28 відсотків (запитання 17). Очевидно, війна допомогла українцям змінити своє ставлення до своєї держави.

З 24 лютого по 31 грудня 2022 року на спецрахунок у Національному банку України надійшло 23,5 млрд грн (з них лише 7,9 млрд – перекази з-за кордону в іноземній валюті).³⁷ Це свідчить про те, що громадяни довіряють державі кошти і готові жертвувати, коли розуміють, що кошти підуть на військову підтримку. За цей же період український фонд «Повернись живим» отримав 5,6 млрд грн пожертвувань.³⁸ Обсяг надходжень до благодійного фонду «Повернись живим» за сім місяців війни зріс у 580 разів.³⁹ У той же час незалежні фонди разом (і за рахунок пожертвувань у криптовалютах) збирають величезну суму грошей порівняно з урядом. Однією з головних причин довіри громадськості до незалежних благодійних організацій є те, що від них вимагається надавати прозорі звіти про свої витрати, а також очікується швидке досягнення результатів. До

³⁷ Національний банк України, У 2022 році зі спецрахунку, відкритого Національним банком, на потреби оборони перераховано понад 22,3 млрд грн. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/u-2022-rotsi-zi-spetsrahunku-vidkritogo-natsionalnim-bankom-na-potrebi-oboroni-pererahovano-ponad-223-mlrd-grn> (дата звернення 03.01.2023)

³⁸ Повертайся живим, звіт, <https://savelife.in.ua/reporting/>

³⁹ Forbes Україна, ЗСУ — найкраща компанія року, найбільші бізнес-втрати — у Ахметова і Новинського., <https://forbes.ua/money/zsu-naukrashcha-kompaniya-roku-naybilshi-biznes-vtrati-u-akhmetova-i-novinskogo-golovni-yavishcha-roku-za-versiyu-forbes-26122022-10708>

речі, фонд «Повернись живим» публікує прозору звітність про всі доходи та витрати на своєму сайті, що значно підвищує довіру.

Цікаво, що до війни рівень довіри до благодійних організацій становив близько 2,9 за 5-бальною шкалою. Важливим питанням для респондентів була прозорість фінансування. Таким чином, це ще раз підтверджує що підготовка публічних звітів для громадськості та проведення незалежного фінансового аудиту є важливими кроками до зміцнення довіри. Таким же підходом може скористатися і держава.⁴⁰ Війна породила відчуття солідарності та спільної жертвовності, які уряд має врахувати. Про зростання рівня довіри в суспільстві свідчать також дані про високу залученість українців до допомоги співгромадянам, своїй армії та державі. Наприклад, згідно з опитуванням Gradus Research у липні 2022 року, 43 відсотки респондентів відгукнулися на заклики про допомогу в соцмережах, 39 відсотків перерахували гроші до благодійних фондів, а близько третини громадян надали гроші та допомогу незнайомцям.⁴¹

Громадяни повинні бачити, що держава здатна виконувати свої зобов'язання, надаючи товари та послуги та чесно ставлячись до громадян. Громадяни заслуговують довіри, коли розуміють і усвідомлюють свої обов'язки, такі як сплата податків, і коли вони добровільно зголошуються це зробити. Добре врядування вимагає як хороших громадян, так і надійної держави. **Саме тут рекомендації щодо освіти громадян відіграють вирішальну роль.** Навчання платників податків включає в себе державні програми щодо заохочення добросовісної податкової поведінки та стимулювання розвитку ініціативи громадянського суспільства для більшого залучення до політичних дебатів щодо податкової системи.

Довіру можна побудувати через планову податкову політику, спрямовану на стимулювання розвитку малого бізнесу та детінізацію доходів, тим самим допомагаючи державним установам зосередитися на контролі та нагляді, у свою чергу безпосередньо збільшуючи надходження до бюджету. Наприклад, із запровадженням воєнного стану, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 року № 590, було введено декілька обмежень у видатках місцевих бюджетів. За останні сім місяців до документа шістнадцять разів вносили зміни, які вимагали постійного відстеження органів місцевого самоврядування. Таким чином, через непланову політику органи місцевого самоврядування витрачають свій час на те, щоб стежити за всіма змінами, замість того, щоб роз'яснювати

⁴⁰ Zagoriy Foundation, Звіт: Довіра до благодійних організацій в Україні, 16.07.2020 доступ за адресою https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2020/07/dovira_do_blagodijnyh_organizacij_v_ukrayini.pdf

⁴¹ Gradus Research, Українці почали більше довіряти один одному під час війни — опитування, https://gradus.app/documents/272/TRUST_IN_UKRAINIAN_SOCIETY_DURING_THE_WAR_UKR.pdf (дата звернення 01.08.2022)

бізнесу нове податкове законодавство чи контролювати господарську діяльність.

РОЗДІЛ 4:

Історичні приклади

Наведені нижче тематичні дослідження включають різні країни, які боролися з війнами та конфліктами та відновлювали свою економіку. Вони включають тематичні дослідження Німеччини як приклад країни, яка програла війну, але пережила економічне диво в післявоєнний період, Сполучених Штатів як країни, яка не вела бойових дій на власній території, але відіграла величезну роль у Другій світовій війні та у подальшому післявоєнному відновленні Європи, Японії як країни з іншою культурою та державною системою, Ізраїлю та Боснії та Герцеговини як нещодавні приклади післявоєнного економічного відновлення та реформ. Звичайно, досвід цих країн не може бути повною мірою застосований до України, але вони можуть надати інформацію про найважливіші рекомендації щодо післявоєнного відновлення.

Тематичні дослідження дають зрозуміти, як і чому країни змогли краще відновити свою економіку після війн та конфліктів і налагодити позитивні стосунки між громадянами та державою. Хоча основна увага в тематичних дослідженнях приділяється реформам оподаткування та післявоєнному (постконфліктному) відновленню, ці тематичні дослідження можуть навчити нас, що громадяни можуть погоджуватися із непопулярними рішеннями, такими як високі податки, через почуття суспільного блага та єдності.

Дослідження в цьому розділі включають тематичні дослідження післявоєнних податкових реформ у різних країнах. Основною проблемою для дослідження є відсутність надійних даних про воєнну та післявоєнну економіку. Це частково відображає ослаблену спроможність уряду збирати й обробляти дані під час бойових дій і на тимчасово окупованих територіях. Традиційні моделі поведінки непридатні під час війни та кризових умов. Необхідно також враховувати нетиповість поведінки індивідів. Важко порівнювати вплив російської війни на Україну з іншими війнами та конфліктами через відмінності у початкових економічних умовах і в розвитку промислових потужностей інших країн. Також важко оцінити ефект державної політики через відсутність оперативного збору даних.

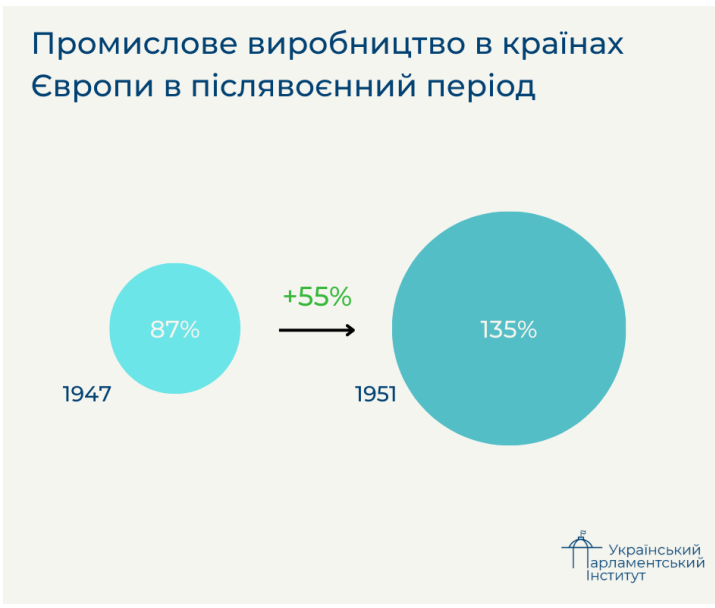
4.1 Війна та післявоєнна економіка після Другої світової війни

Під час війни великі економіки переживають «воєнний бум» виробництва та зайнятості. Ринкова економіка допомагає мобілізувати ресурси та людей.

Коли почалася Друга світова війна, багато країн уже мали сформовану військову інфраструктуру завдяки досвіду Першої світової війни.

Період після Другої світової війни відомий своєю безпрецедентною швидкістю економічного відновлення в поєднанні з неймовірним масштабом міжнародного співробітництва. Післявоєнне відновлення було підтримано Адміністрацією Організації Об'єднаних Націй для допомоги і відбудови (UNRRA), Сполученими Штатами (через план Маршалла), і Канадою в менших обсягах. Міжнародна єдність, солідарність і фінансова підтримка відіграли важливу роль у розвитку та відбудові. За чотири роки з 1948 по 1951 рік Сполучені Штати перерахували 13 мільярдів доларів США (приблизно 115 мільярдів доларів США за нинішніми цінами) у зруйновані війною країни Європи згідно з планом Маршалла. Трансфер становив приблизно 2 відсотки ВВП США і приблизно таку ж частку сукупного ВВП країн-одержувачів. Одержувачі допомоги, які, здавалося, були на межі економічного колапсу, почали значне відновлення.⁴² Крім того, створення Європейського платіжного союзу в 1950 році, який використовував кошти Сполучених Штатів у рамках плану Маршалла, стимулювало лібералізацію торгівлі та покращило координацію національних планів відновлення.

Післявоєнний період також відомий як «золотий вік економічного зростання» в Європі, оскільки економіка більшості країн повернулася до довоєнного рівня виробництва протягом п'яти років. Промислове виробництво в європейських країнах підскочило з лише 87 відсотків перед Другою світовою війною в 1947 році до цілих 135 відсотків у 1951 році, тобто всього за чотири роки відбувся стрибок на 55 відсотків.⁴³ Кількість споживачів швидко зросла через зріст народжуваності після війни та легкодоступну іпотеку для військових та їхніх сімей.

⁴² Б. Айхенгрін, Уроки плану Маршалла, Звіт про світовий розвиток 2011 (квітень 2010 р.), доступ за адресою https://web.worldbank.org/archive/website01306/web/marshall_plan.html, п.1.

⁴³ Б. Айхенгрін, Уроки плану Маршалла, Звіт про світовий розвиток 2011 (квітень 2010 р.), доступ за адресою https://web.worldbank.org/archive/website01306/web/marshall_plan.html, п.1.

Реконструкція Західної Європи вимагала ліквідації командної економіки та лібералізації цін і заробітної плати; усунення дефіциту долара, щоб країни, спустошені війною, могли імпортувати капітальні товари, необхідні для відновлення інфраструктури та наповнення заводів; відновлення державної політики в сфері праці; та міжнародне співробітництво для підтримки економіки та ремобілізації промисловості.⁴⁴

4.2 Тенденції державної податкової політики

Однією з важливих змін у воєнний і післявоєнний час є зміна суспільної ролі влади. Пікок і Вайзмен назвали це «ефектом храпового механізму», тобто зростанням і розподілом державного фінансування. Ефект храпового механізму — це економічний процес, який важко повернути назад, коли він уже триває або вже розпочався, коли процес триває нескінченно довго і йому важко змінити напрямок. Храповий механізм є еквівалентом механічного храповика, який обертається в один бік, але не в інший. Пікок і Уайзмен виявили, що державні витрати зросли, як храповий механізм, після періодів кризи. Крім того, побічним ефектом можуть створити нові очікування або інтерес для зацікавлених сторін в нових умовах. Наприклад, важко розвалити величезні бюрократичні організації, створені спочатку для тимчасових потреб, під час війни чи економічної кризи. Тому що навколо них формується група людей, зацікавлених у покращенні своїх позицій в організації, статусу самої організації. Вони впливатимуть на громадську думку з метою збереження, розширення та посилення повноважень бюрократичних організацій.

Війна спричиняє підвищення рівня оподаткування, тим самим розширюючи доступну базу фінансування. Після закінчення війни цей пул державного фінансування, отриманий завдяки збільшенню військового оподаткування, стає основою для післявоєнних витрат.⁴⁵ У «нормальний» час існування загального поняття «допустимого тягара» може обмежувати модель практичного виконання планів державних витрат. Однак припустімо, що це обмеження послаблюється або руйнується під час періодів соціальних хвилювань, саме тоді ці уявлення про оподаткування найлегше демонтувати. У цьому випадку розрив між бажаним зростанням державних витрат і «стерпним» податковим тягарем може скоротитися.

Немає іншої державної діяльності, яка вимагає стільки доходів, як ведення війни. І, звичайно, хоча податки ніколи не бувають популярними, вони

⁴⁴ Т. Воньо, Відродження та реконструкція: Європа після Другої світової війни, [VoxEU.org](https://voxeu.org) (21.11.2019) <https://voxeu.org/article/recovery-and-reconstruction-europe-after-World-War-II> (дата звернення: 02.09.22)

⁴⁵ Мануель Хаен-Гарсія, Ефект зміщення та ефект храповика: Перевірка двох альтернативних гіпотез (SAGE Open Січень-березень 2021: 1–18) доступ на <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/21582440211003577>, с.4

ніколи не бувають більш популярними, ніж під час війни.⁴⁶ Таким чином, війна призвела до видатних реформ податку на прибуток у кількох країнах, а також до посилення оподаткування майна фізичних осіб і корпорацій. Подібні результати також були в деяких країнах, які залишалися нейтральними під час Другої світової війни, як-от Швеція.⁴⁷

На рубежі 20-го століття люди, які заробляли найбільше, у більшості країн зіткнулися з майже нульовим податком на остаточної частини своїх доходів; це різко змінилося приблизно в 1910-1930 роках, коли були запроваджені максимально високі граничні ставки. Цікаво, однак, що це тривало лише десь до 1980 року, коли всі країни знову суттєво знизили ставки. Сьогодні ставки податків становлять від половини до третини того, що було раніше на найвищих точках.⁴⁸

Прогресивні податки зросли під час війни і відіграли важливу роль у післявоєнному відновленні. Податок на прибуток більше не розглядався як «класовий податок», а розглядався як «масовий податок», оскільки кожен громадянин став суб'єктом оподаткування. Інфляція воєнного часу ввела в податкову систему нових платників податків і доходи, і цей ефект зберігався в мирний час. Інфляція була одним із основних каналів, через які податки військового часу сприяли «вирівнюванню» доходів у першій половині двадцятого століття.

Зміни вимагалися не лише в ім'я економічної ефективності, але й у прагненні до соціальної солідарності, рівності та справедливості.⁴⁹ У Західній Європі різке збільшення загального податкового тягара було відображенням зростаючої важливості таких факторів, як колективна солідарність, а також регулювання та субсидії. Ці зміни призвели до довгострокового підвищення ролі суспільного добробуту (про що свідчить збільшення частки податкових надходжень, що фінансуються за рахунок соціального страхування). Економісти також помітили так званий «ефект масштабу» у функціонуванні податкових систем: у міру збільшення податкового тягара уряди прагнуть диверсифікувати джерела державних доходів.⁵⁰

⁴⁶ Наомі Фельдман і Джоел Слемрод, «Розділ 8: Коли патріотизм перемагає імпульс безнадійного гонщика?» у Ісаака Вільяма Мартіна, Аджая К. Мехротра та Моніки Прасад, Нова фіскальна соціологія: оподаткування в порівняльній та історичній перспективі, (Кембридж, Великобританія: Cambridge University Press, 2010), стор. 138-154.

⁴⁷ Вальтер Шайдель, Нерівність: Тотальна війна як великий нівелятор, VoxEU.org, 02.09.19, <https://voxeu.org/article/inequality-total-war-great-leveller>

⁴⁸ Естебан Ортіс-Оспіна та Макс Розер, Оподаткування, OurWorldInData.org, 2016 р., <https://ourworldindata.org/taxation>

⁴⁹ Денніс С. Мюллер, ред., «Перспективи суспільного вибору: посібник» (Кембридж, Великобританія: Cambridge University Press, 1997).

⁵⁰ Лоуренс В. Кенні та Стенлі Л. Вінер, ««Податкові системи у світі: емпіричне дослідження важливості податкових баз, витрат на збір і політичного режиму», Економічний документ Карлтона, № 01-03 (Оттава: Карлтонський університет, Департамент економіки, травень 2001 р.)

4.3 Історія економічного успіху США після Другої світової війни

Найбільше економічне зростання Сполучених Штатів відбулося під час Другої світової війни. Сполучені Штати мали централізовану планову економіку, Раду військового виробництва (створену в 1942 р.); Управління військової мобілізації (1943) відіграло головну роль у розподілі ресурсів і стратегічному плануванні воєнного часу. Більшу частину інвестицій спрямовував і фінансував федеральний уряд. США запровадили нормування на військовий час, включаючи обмеження на такі звичайні товари, як гума, цукор, бензин, мазут, кава, м'ясо, масло, молоко та мило.

Централізоване державне планування мало важливе значення для розвитку та залучення ресурсів для війни. США створили величезний військово-промисловий комплекс,⁵¹ і автомобільні заводи були перетворені на виробництво військового постачання. Всі етапи військового виробництва були скоординовані; галузь мала чітке розуміння потреб, цін і майбутніх контрактів. Так було організовано все господарство. У 1943 і 1944 роках більше 40 відсотків ВВП було спрямовано на національну оборону. Загальні витрати на національну оборону з 1940 по 1945 роки становили трохи більше 5 трильйонів доларів США.⁵²

Швидка трансформація економіки мирного часу у воєнний принесла нові робочі місця та розширила економіку. Війна об'єднала людей. Єдність стала поштовхом для економіки та повернула американців до роботи. Рівень безробіття, яке досягло 25 відсотків протягом Великої депресії, впав до 1,2 відсотка у 1944 року – досі рекордно низького рівня в історії країни.⁵³

Адміністрація Рузвельта зрозуміла, особливо після Перл-Харбора, що громадяни повинні знати, чому самопожертва мала вирішальне значення

⁵¹ Кеннеді Хікман, Друга світова війна: генерал Дуайт Д. Ейзенхауер, 01.07.2019, ThoughtCo.com, <https://www.thoughtco.com/general-dwight-d-eisenhower-2360505>

⁵² Гійом Ванденбрук, Яка війна мала найбільші витрати на оборону? Залежить від того, як це вимірюється, stlouisfed.org, 04.02.2020, <https://www.stlouisfed.org/on-the-economy/2020/february/war-highest-defense-spending-measured>

⁵³ Крістофер Дж. Тассава, Американська економіка під час Другої світової війни, Асоціація економічної історії, <https://eh.net/encyclopedia/the-american-economy-during-world-war-ii/>

для самозбереження політичної спільноти. Можливо, для законодавців не було кращого способу донести важливість самопожертви, ніж через фіскальну політику, яка підтримала мобілізаційні зусилля під час Другої світової війни. Міністерство фінансів успішно запровадило перший в історії Америки загальний податок на прибуток і продало населенню знамениті «військові облігації». Комітет військового фінансування Міністерства фінансів контролював вісім найбільших накопичувачів облігацій, які залучили понад 157 мільярдів доларів США, причому приблизно 85 мільйонів американців інвестували у військові облігації.⁵⁴ Управління цінового адміністрування уряду США (OPA) закликала громадян економити свої гроші, зокрема, купуючи військові облігації. У результаті до 1945 року американці заощаджували в середньому 21 відсоток свого особистого доходу, у порівнянні з лише 3 відсотками у 1920-х роках.⁵⁵

4.3.1 Післявоєнне відновлення США після Другої світової війни

Важливо те, що на території США бойові дії не велися. Тому територія та об'єкти цивільної чи критичної інфраструктури не постраждали. Крім того, відбувся величезний відтік мізків на користь США. Багато освічених і талановитих людей емігрували з Європи до США, де вони могли займатися своїми інтелектуальними пристрастями, не боячись нацистського режиму, включаючи Альберта Ейнштейна, Енріко Фермі та Нільса Бора.⁵⁶

США взяли на себе лідерство у післявоєнному відновленні європейських країн, зокрема завдяки плану Маршалла, який відкрив європейські ринки для американських товарів. США почали інвестувати в розвиток міжнародних інституцій для запобігання майбутнім війнам і сприяння глобальній співпраці.

Повоєнний період потребував максимальної зайнятості та виробництва. Країна мала повернутися до повсякденного життя, а ринок мав змінитися під впливом зростаючого споживчого попиту. Уряд запровадив позики Федерального житлового управління (FHA) та законопроект GI, за допомогою якого військовослужбовці отримували численні інші економічні переваги, окрім роботи, включно з освітньою допомогою від федерального уряду та гарантованими іпотечними кредитами та кредитами для малого бізнесу, які надавали можливість ветеранам купити житло. Бізнес швидко

⁵⁴ Аджай К. Мехротра, Ціна конфлікту: війна, податки та політика фіскального громадянства, Michigan Law Review Volume 108 Issue 6, 2010, <https://core.ac.uk/download/pdf/232697796.pdf>, стор.1068

⁵⁵ Лізабет Коен, «Республіка споживачів: Політика масового споживання в післявоєнній Америці», Журнал споживчих досліджень, том. 31, № 1 (червень 2004), стор. 236-239.

⁵⁶ Брендан Бек, «Витік мізків Другої світової війни: як іноземні фізики вплинули на війну в Америці», курсова робота для PH241, Стенфордський університет, зима 2018 р., <http://large.stanford.edu/courses/2018/ph241/beck2/>

трансформувався завдяки попиту, і багато компаній, які виробляли військові товари, почали виробляти техніку та меблі для дому.

Темпи економічного зростання США у воєнні та післявоєнні роки становили в середньому 15 відсотків на рік – не лише за рахунок військової продукції, а й завдяки виробництву товарів народного споживання, що забезпечувало необхідні умови повної зайнятості населення та високу заробітну плату. Валовий національний продукт (ВНП), який вимірює всі вироблені товари та послуги, різко злетів до 300 мільярдів доларів США в 1950 році порівняно з лише 200 мільярдами доларів США у 1940 році. До 1960 року він перевищив 500 мільярдів доларів США.⁵⁷

4.3.2. Податкова політика

Війна була найважливішим каталізатором довгострокових структурних змін у фіскальній системі Сполучених Штатів. Дійсно, історію податкової системи Америки можна написати здебільшого як історію війн країни.⁵⁸ Під час Другої світової війни американці, здавалося, були готові прийняти необхідність більшої фіскальної дисципліни та інших жертв.

Післявоєнні зміни в податковій політиці зазвичай мотивуються одним із трьох аргументів: збалансування бюджету або скорочення дефіциту, скорочення приватних витрат для контролю над інфляцією та стимулювання економічної активності під час економічного спаду або сприяння зростанню.⁵⁹ Податки були одним із стабільних і надійних джерел фінансування державного бюджету; тому уряд запровадив нові ставки оподаткування. Конгрес перетворив податок на прибуток з податку, що обкладається головним чином для тих, хто має високі доходи, на «масовий» податок, який платили більшість американців, завдяки системі утримання із заробітної плати, розробленій Міністерством фінансів. Найвища гранична податкова ставка прибуткового податку досягла свого піку в 1944 році і становила 94 відсотки.⁶⁰ Згідно з архівами казначейства, Ірвінг Берлін написав пісню «I Paid My Income Tax Today» у 1942 році, щоб допомогти федеральному уряду з тим, що, за прогнозами, буде «винятковим збором податку на прибуток».

⁵⁷ Післявоєнна економіка: 1945-1960, <http://www.let.rug.nl>, <http://www.let.rug.nl/usa/outlines/history-1994/Post-war-america/the-Post-war-economy-1945-1960.php>

⁵⁸ Бенк, Стівен А. Старк, Кірк Дж., Війна та податки, *Journal of Scholarly Perspectives*, 4(01), 2010 <https://escholarship.org/content/qt0562w1nq/qt0562w1nq.pdf?t=mmar8n>, стор.69-72

⁵⁹ Шу-Чун Сьюзен Янг, Хронологія післявоєнної федеральної політики США щодо податку на прибуток, CAEPR Working Paper #2007-021, 2007, <https://caepr.indiana.edu/RePEc/inu/caeprp/CAEPR2007-021.pdf> стор.18-19

⁶⁰ Найвища гранична ставка податку на прибуток, 1939–2017, Our World In Data, Джерело: World Inequality Report (2018), <https://ourworldindata.org/grapher/top-income-tax-rates-piketty?time=1939..latest&country=JPN~USA~DEU>

Починаючи з 1940 року, Сполучені Штати поширили податок на прибуток майже на всіх американців і почали збирати податок за допомогою відомого тепер методу безперервних утримань із чеків із зарплати (а не шляхом одноразових виплат постфактум). Кількість американців, зобов'язаних сплачувати федеральні податки, зросла з 4 мільйонів у 1939 році до 43 мільйонів у 1945 році. З такою великою кількістю платників податків американський уряд отримав 45 мільярдів доларів США в 1945 році, що значно перевищує 8,7 мільярда доларів США, зібраних у 1941 році, але все ще далеко від 83 мільярдів доларів США, витрачених на війну в 1945 році. За той самий період федеральні податкові надходження зросли з приблизно 8 відсотків ВВП до понад 20 відсотків. Американці, які заробляли лише 500 доларів США на рік, сплачували прибутковий податок за ставкою 23 відсотки, а ті, хто заробляв понад 1 мільйон доларів США на рік, сплачували 94 відсотки.⁶¹ Ставка прибуткового податку зростала не тільки під час війни, а й після неї. Усі податкові гроші були використані не лише для стимулювання внутрішнього економічного розвитку, а й для фінансування післявоєнного відновлення Європи.

Закон про доходи 1942 року ознаменував початок нової ери фіскальної політики. Відповідно до закону було зменшено ставки податку на доходи громадян; подружнім парам було дозволено ділити свій дохід для цілей оподаткування, щоб вони могли скористатися нижчими ставками. Закон про доходи 1950 року збільшив податки на прибуток фізичних осіб і корпорацій, щоб збалансувати бюджет: ставки податку на індивідуальний дохід були відновлені до рівня 1945 року, максимальну ставку податку на доходи корпорацій було підвищено до 42 відсотків у 1950 році та до 45 відсотків у 1951 році, а податок на надприбуток було повторно накладено. Закон про податок на надприбуток 1950 року підвищив максимальну ставку податку на корпоративний дохід до 47 відсотків.

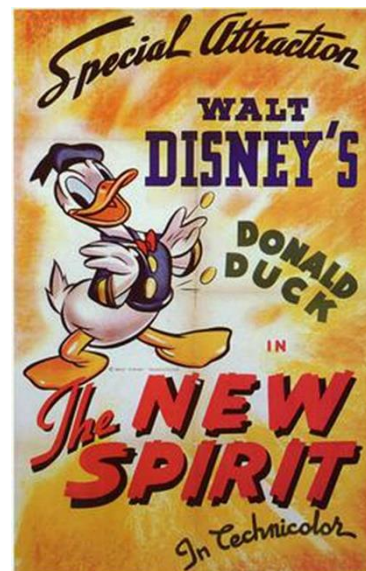
Наприкінці 1950-х років інфляція стала головною національною проблемою. Закон про доходи 1951 року підняв звичайну ставку податку на корпоративний прибуток з 25 до 30 відсотків, таким чином найвища ставка податку на корпоративний дохід, поєднуючи звичайні прибуткові податки та додаткові податки, досягла 52 відсотків (звичайна ставка мала знизитися до 25 відсотків 31 березня, 1954 р.). Ставки податку на доходи фізичних осіб зросли на 11% на перші 2000 доларів чистого прибутку та на 11,75 на решту (до 1953 року).

До того ж, інфляція була потужним механізмом для зниження податку. Через інфляцію до кінця Другої світової війни майже 1,4 мільйона

⁶¹ Міністерство фінансів США, «Інформаційний бюлетень: податки», доступний за адресою <http://www.treas.gov/education/factsheets/taxes/ustax.shtml>

платників податків у США почали сплачувати податок через збільшення своїх доходів. Таким чином, у 1946 році інфляція принесла 30 відсотків надходжень від податку на прибуток у США. Цей додатковий «дохід від інфляції» становив близько 15 відсотків у Сполучених Штатах.⁶²

У США була проведена потужна адвокаційна кампанія з метою виховання культури сплати податків. Федеральний уряд розпочав всеосяжну кампанію щодо просування нових податкових змін, зокрема анімаційних короткометражних фільмів із Дональдом Даком, створених Disney. Міністр фінансів Генрі Моргентау звернувся до Уолта Діснея, щоб зняти новий мотиваційний фільм «Новий дух», щоб пояснити американцям податки на прибуток у 1942 році. У кліпі голос із радіо Дональда Дака закликає «податками перемогти вісь!» (Німеччина та Японія були відомі як держави Осі під час війни), нагадуючи герою мультфільму, що сплата податків має сприйматися як привілей. Потім, озброївшись авторучкою, чорнильницею та маркою, Дональд Дак перераховує трьох утриманців — своїх прийомних племінників Г'юї, Дьюї та Луї — і сплачує податок у розмірі 13 доларів США зі свого доходу в розмірі 2501 долар США, отриманого від голлівудської акторської діяльності.⁶³ Кампанія вдалася. У лютому 1944 року на запитання, чи вважають вони суму податку на прибуток «справедливою», **90 відсотків** американців відповіли ствердно.⁶⁴

Під час Першої світової війни було введено виключення з податку на доходи отримані в зоні бойових дій, і солдати, які воювали у війнах, які вела держава, були звільнені від оподаткування частини або всього доходу від військової служби. Крім того, Конгрес історично дозволяв низку більш вузьких податкових пільг, які відповідають конкретним обставинам бойової служби. Ця категорія включає посмертне звільнення від податку на майно та несплачений податок на прибуток, а також виключення з податку на прибуток для військовослужбовців, зниклих безвісти та полонених.⁶⁵

⁶² Сара Торрегроса-Хетланд, Оріол Сабате, Прогресивність податку на прибуток та інфляція під час світових воєн, Європейський огляд економічної історії, том 26, випуск 3, серпень 2022 р., сторінки 311–339, <https://doi.org/10.1093/ereh/heab020>

⁶³ ОЛІВІЯ Б. ВАКСМАН, Уряд США використовував мультфільми Діснея, щоб переконати американців, що сплата податків — це привілей, TIME, 2018, <https://time.com/5239332/tax-day-2018-history/>

⁶⁴ Карлін Боумен, «Громадська думка про податки», дослідження громадської думки Американського інституту підприємництва (AEI), 6 квітня 2007 р., доступно за адресою: < >; Керолін К. Джонс, «Податок від класу до масового податку: роль пропаганди в розширенні податку на прибуток під час Другої світової війни», *Buddalo Law Review*, Vol. 37, № 3 (січень 1988), стор. 685 – 737; і, «Коротка історія оподаткування», *New Internationalist*, 2 жовтня 2008 р., доступ за адресою <<https://newint.org/features/2008/10/01/tax-history>>.

⁶⁵ Брендон Р. Гулд, Стенлі А. Горовіц, Історія виключення податків із зони бойових дій, 2011 р. Інститут оборонного аналізу, https://militarypay.defense.gov/Portals/3/Documents/Reports/SR10_Chapter_7.pdf, стор.267-299

4.4 Економічне диво (Wirtschaftswunder) Західної Німеччини

Після Першої світової війни економіка Німеччини була в повному колапсі, але країна мала можливість відновити, зберегти та вирівняти свої ресурси для початку наступної війни. Між двома світовими війнами Німеччина мала централізовану авторитарну владу. Завдяки незалежній монетарній політиці державного кредитування та програмі громадських робіт повної зайнятості Третій Рейх перетворив збанкрутілу Німеччину на найміцнішу європейську економіку за чотири роки, ще до того, як почалися витрати на озброєння.⁶⁶ У 1936 році уряд запровадив контроль над цінами, щоб купувати військові товари за штучно заниженими цінами. З 1935 року значна частина державних витрат припадала на армію. У 1933 році Німеччина витратила лише 3 відсотки свого ВВП на військові потреби. До 1939 року цей показник зріс до 32 відсотків, а 22 відсотки робочої сили були безпосередньо зайняті в галузі, яка так чи інакше пов'язана з військовим виробництвом.⁶⁷ У 1939 році було введено нормування (встановлення лімітів на купівлю певних товарів високого попиту). Уряд намагався побудувати економіку, яка була б повністю незалежною від іноземного капіталу та могла боротися з санкціями, блокадами та економічною війною.

4.4.1 Повоєнний період

Після Другої світової війни економіка Німеччини була в глухому куті, і не було центрального уряду для проведення реформ. Німеччина була розділена на чотири окупаційні зони союзниками-переможцями - Великобританією, США, Радянським Союзом і Францією. Пізніше три західні зони формально об'єдналися, утворивши Федеративну Республіку (Західну) Німеччину, а радянська зона стала Німецькою Демократичною Республікою (Східна Німеччина). Східна Німеччина успадкувала вузькоспеціалізовані промислові райони, які були відрізані від основних постачальників проміжних ресурсів і найбільшого ринку. Економічна реконструкція в Західній Німеччині тривала протягом 1950-х років і стала відомою як Wirtschaftswunder (економічне диво). Ідеологія німецького Wirtschaftswunder була досить ліберальною – скасовувалися державні монополії і, в той же час, стимулювалися конкуренція та інвестиції, запускалися механізми приватизації. Економічне відновлення Західної Німеччини почалося із запровадження високих ставок податку на дохід і на прибуток корпорацій, а також податків на багатство, які згодом поступово знижувалися.

⁶⁶ Генрі К К Лю, Світовий порядок, держави-невдахи та тероризм, частина 10 Нацизм і німецьке економічне диво, Asia Times, 2005, <http://www.henryckliu.com/page105.html>

⁶⁷ К. Н. Трумен «Нацистська Німеччина та економічне диво» historylearningsite.co.uk. Сайт для вивчення історії, 9 березня 2015 р. 2 січня 2023 р. <https://www.historylearningsite.co.uk/nazi-germany/nazi-germany-and-the-economic-miracle/>

Кілька кроків створили передумови для «економічного дива»:

- **План Маршалла**

Програма відновлення Європи (ERP), більш відома як План Маршалла (План), була програмою допомоги США Європі в період 1948-1951 років. Сукупна допомога за планом Маршалла та іншими програмами допомоги становила лише 2 мільярди доларів США до жовтня 1954 року.

Не всі згодні з тим, що план Маршалла був успішним. Одна така оцінка полягала в тому, що допомога в рамках Плану Маршалла була непотрібною. Наприклад, важко продемонструвати, що допомога в рамках плану Маршалла безпосередньо спричинила збільшення виробництва та інші кількісні досягнення, зазначені вище. Навіть у 1948 і 1949 роках, коли допомога була на піку, допомога за планом Маршалла становила менше 5 відсотків національного доходу Німеччини і тому могла мати незначний ефект. З цієї точки зору, європейські економіки вже були на шляху відновлення до того, як план Маршалла було реалізовано.⁶⁸ Деякі аналітики, вказуючи на експериментальний характер Плану, погоджуються з тим, що метод розподілу допомоги та програма економічних реформ, що просувалися згідно з ним, не були виведені з науковою точністю. Дехто стверджує, що нестача доллару не була проблемою, а натомість відсутність економічного зростання була спричинена поганою економічною політикою, яка була виправлена, коли економічний контроль, запроваджений за часів нацизму, був нарешті скасований.⁶⁹

- **Дерегуляція, демонополізація та ліквідація контролю цін**

20 червня 1948 року, будучи директором з економіки Економічної ради для американської та британської зон, Людвіг Ерхард скасував державний контроль над цінами на товари та 90 відсотків регуляторних обмежень для бізнесу. Малий і середній бізнес став важливим суб'єктом економіки. Завдяки своїй стабільності Німеччина пододала роки кризи.

- **Грошова реформа 1948 року**

⁶⁸ Див. Алан Мілвард, «Реконструкція Західної Європи, 1945-1951». Костшева, Нунненкамп і Шмідінг, План Маршалла для Середньої та Східної Європи? (стор. 7.) повідомте про статистичний аналіз, який показує лише слабку позитивну кореляцію між надходженнями допомоги у відсотках від ВВП та зростанням експорту та ВВП протягом ERP

⁶⁹ Тайлер Коуен, План Маршалла: міфи та реальність, с. 63-66

Рейхсмарка була офіційною валютою для всіх ділових операцій. Ступінь девальвації валюти можна проілюструвати тим фактом, що ціна однієї сигарети після війни становила 10,00 рейхсмарок, тоді як у довоєнні дні вона становила 0,33 рейхсмарки.⁷⁰ Основна ідея валютної реформи полягала в заміні рейхсмарок значно меншою кількістю німецьких марок (DM), нової законної валюти. Рейхсмарка була замінена на німецькі марки (DM) у співвідношенні 100:6,5. У результаті грошова маса в країні скоротилася більш ніж на 93 відсотки.

- **Зменшення граничних податкових ставок у 1948 і 1949 роках.**

Післявоєнне врегулювання передбачало ставку податку на дохід до 90 відсотків, ставку податку на прибуток компаній до 65 відсотків, а також високі податки на багатство, які були перенесені з економіки війни. Одночасно були запроваджені потужні інвестиційні стимули, зокрема амортизаційні відрахування.

Ставка податку на прибуток корпорацій коливалася від 35 до 65 відсотків, а потім залишилася на рівні 50 відсотків. Хоча найвища ставка податку на індивідуальний дохід залишалася на рівні 95 відсотків і застосовувалася лише до доходу у понад 250 000 марок на рік. Для порівняння, у 1946 році союзники оподатковували всі доходи понад 60 000 рейхсмарок (приблизно 6 000 марок) за ставкою 95%. У 1950 році гранична ставка податку становила 18 відсотків для німця із середнім доходом, який заробляв трохи менше 2400 марок на рік. Наприклад, якщо до реформи дохід у 2,4 тисячі німецьких марок у 1948 році обкладався граничною ставкою 85 відсотків, то після реформи та ж особа платила б уже за ставкою 18 відсотків. **Найвища гранична ставка податку на дохід досягла свого піку в 1946 році і становила 90 відсотків.** Значний вплив мала система податкових пільг для експортерів. Щоб стимулювати експорт, уряд надав податкові пільги та фінансування великих контрактів.⁷¹

4.5 Японське економічне диво (1948-1962)

Після Другої світової війни Японія перебувала під контролем США до 1951 року, в той же час японський уряд продовжував існувати та функціонувати. Людські втрати склали 1,85 мільйона (близько 4 відсотків усього населення), 680 тисяч людей були поранені або зникли безвісти. Матеріальні збитки склали близько 25 відсотків національного багатства

⁷⁰ Х. Петер Хольцер і Ганнс-Мартін Шенфельд, «Німецьке рішення проблеми післявоєнного рівня цін», *The Accounting Review*, том. 38, № 2 (квітень 1963), стор. 377-381, доступ до <<https://www.jstor.org/stable/242929>>.

⁷¹ Хеллер, Вальтер В. «Податкова та грошова реформа в окупованій Німеччині», *Національний податковий журнал* 2, вип. 3 (1949): 215–231.

країни без урахування військових запасів.⁷² Промислове виробництво впало відразу після війни до однієї десятої від довоєнного рівня (24 відсотки довоєнного рівня по споживчих товарах і лише 8 відсотків по промислових ресурсах). Збільшення бюджетних видатків на виплати ветеранам і відшкодування збитків, завданих війною, разом із дефіцитом товарів спричинили гіперінфляцію. У 1945 році державні борги перевищили 200 відсотків ВВП.

Уряд створив систему мобілізації та спрямування коштів у ключові галузі для швидкого економічного розвитку. На мікроекономічному фронті було встановлено так звану «ринкову систему японського типу», з наголосом на побудові довгострокових відносин між суб'єктами економіки.

Основу японського «економічного дива» можна знайти в його унікальній культурі та способі життя. Тому повторити досвід Японії таким же чином неможливо. Серед інших факторів, які сприяли сильному післявоєнному економічному відродженню Японії, були високі показники інвестицій, підкріплені мобілізацією заощаджень, технологічним прогресом, гнучкою пропозицією робочої сили та сприятливими зовнішніми умовами. У 1946 році почалася грошова реформа. Держава заморозила всі депозити у фінансових установах і вимагала від людей обмінювати стару валюту єни на нову. Метою заморожування банківських депозитів було стримування інфляції шляхом скорочення пропозиції грошей, що стимулювало надлишок купівельної спроможності на товари. Експеримент показав, що економіку неможливо стабілізувати, намагаючись контролювати інфляцію, не вживаючи також заходів для стримування державного бюджету та пов'язування дефіциту поточного рахунку зі скороченням грошової маси. Було запроваджено лібералізацію економіки та антимонопольні заходи. Найважливішими законами були Антимонопольний закон і Закон про біржі цінних паперів, які були прийняті для забезпечення ринкової конкуренції та прозорості.

У 1945 році був прийнятий закон про ліквідацію конгломератів Дзайбацу (промислових картелів). Антимонопольний закон був створений, щоб заборонити будь-яку картельну діяльність, а Закон про децентралізацію був створений, щоб змусити фірми зменшуватись у розмірі, якщо будь-яка з визначених компаній отримує контроль над ринком. Дзайбацу зосередили у своїх руках акції найбільших компаній військово-промислового комплексу, які були основою японської економіки до війни. Щоб запобігти монополізації, Сполучені Штати запровадили антимонопольне регулювання із застереженнями. У 1947 році було

⁷² ОЦУБО, Т. Шигеру. Післявоєнний розвиток економіки Японії [онлайн презентація]. Нагоя. Університет, квітень 2007 р. [Дата перегляду 6.3.2021]. стор. 4.

прийнято антимонопольний закон і створено Комісію з справедливої торгівлі. Обидва допомогли створити конкурентну ділову атмосферу. Існування Дзайбацу було несправедливим щодо інших невеликих компаній. Наприклад, Дзайбацу запровадили нові галузі промисловості в Японії та зробили їх успішними в нових умовах. Крім того, масове виробництво військових матеріалів під час війни стало можливим завдяки Дзайбацу. З їх розпадом конкуренція в усіх галузях стала жорсткою і поклала початок швидкому післявоєнному економічному зростанню.⁷³

У 1948 році США знову призначили Джозефа Доджа радником з питань економіки Японії (згодом став директором Бюро з питань бюджету при президенті Дуайті Д. Ейзенхауері). Додж порівнював успіх японської економіки з успіхом людини на бамбукових ходулях, одна нога якої підтримується допомогою США, а інша – прихованими субсидіями, такими як Реконструкційний фінансовий банк. Він припустив, що ходулі потрібно було зняти, оскільки вони були занадто небезпечно високими. Щоб зменшити американську допомогу, Додж рекомендував збалансувати державний бюджет Японії шляхом посилення збору податків і скорочення видатків; він виступав за прийняття єдиного обмінного курсу та наголошував на здорових принципах державного фінансування, а також на перевагах цінового механізму.

18 грудня 1948 року була видана директива про економічну стабілізацію з дев'яти пунктів. Перші чотири пункти містили антиінфляційні положення, які стали ядром плану Доджа:

- 1) Збалансувати загальний бюджет;
- 2) Посилити збір податків;
- 3) Обмежити кредитування; і
- 4) Стабілізувати заробітну плату.

Наступні п'ять пунктів стосувалися подальших засобів контролю:

- 5) Посилити та розширити контроль над цінами;
- 6) Поліпшити та посилити торговельний та валютний контроль;
- 7) Оновити систему нормування матеріалів;
- 8) Збільшити внутрішнє виробництво сировини та промислових товарів; і
- 9) Покращити збір харчових вантажів.

⁷³ Економічне диво Японії: основні фактори та стратегії зростання від Масахіро Такада, опублікований у Нью-Йорку в 1999 році, <https://www.lehigh.edu/~rflw1/courses/1999/spring/ir163/Papers/pdf/mat5.pdf>, стор.7-9

Ядро плану Доджа:

- 1 Збалансувати загальний бюджет
- 2 Посилити збір податків
- 3 Обмежити кредитування
- 4 Стабілізувати заробітну плату

Наступні п'ять пунктів стосувалися подальших засобів контролю:

- 5 Посилити та розширити контроль над цінами
- 6 Поліпшити та посилити торговельний та валютний контроль
- 7 Оновити систему нормування матеріалів
- 8 Збільшити внутрішнє виробництво сировини та промислових товарів
- 9 Покращити збір харчових вантажів

У 1949 році також була проведена масштабна реформа податкової системи відповідно до рекомендацій, наданих групою експертів на чолі з Карлом Шоупом. Його рекомендації стали основою японського оподаткування в післявоєнний період. Це була система, яка робила сильний акцент на прямих податках (податки на доходи фізичних осіб та підприємств), які протягом тривалого часу були характерною рисою японського оподаткування. Ця реформа насамперед була спрямована на прямі податки, такі як податок на доходи фізичних осіб. Жорсткий пакет заходів зміцнив бізнес-середовище і, в ретроспективі, забезпечив основу для економічного розвитку. Однак у короткостроковій перспективі це підштовхнуло японську економіку до серйозної рецесії. Саме ця система з сильною опорою на прямі податки, особливо податки на доходи фізичних осіб та підприємств, стала ключовою особливістю японської податкової системи на довгий час. Найвища гранична податкова ставка податку доходи фізичних осіб досягла свого піку в 1948 році і становила 85 відсотків.

У 1950 році була проведена бюджетна реформа, яка припинила компенсаційні виплати військовим заводам і даремні субсидії збитковим підприємствам. Японці вирішили не відновлювати зруйновану промисловість, а будувати її заново з нуля. Початок Корейської війни також сприяв розвитку економіки, оскільки Сполучені Штати використовували Японію як базу постачання для придбання величезної кількості військових і цивільних товарів.

Після виходу Сполучених Штатів японці почали будувати в Японії планову економіку. Державне планування мало індикативний і рекомендаційний характер, але його дотримувалася вся країна. У розробці планів беруть активну участь представники фінансових груп і корпорацій. Рішуча стабілізаційна політика «Додж Лайн», що послідувала за бумом закупівель у Корейській війні, дозволила японській економіці завершити етап

відновлення. Ключовим елементом успішного відновлення економіки країни стала її ставка на високі технології.

4.6 Західні Балкани

Після югославських воєн у 1990-х роках Світовий банк замовив дослідження для визначення (фізичних) збитків у Косово та оцінив їх у приблизно в 1,2 мільярда доларів США. Оцінки подібних збитків на решті території Югославії варіюються від менш ніж 1 мільярда доларів США (Група 17) до 3-4 мільярдів доларів США за даними ряду міжнародних спостерігачів і до 30 мільярдів доларів США за оцінками офіційних джерел.

Для кожної з держав-наступниць Югославії перші кроки до трансформації були досить схожими – економічні зміни (лібералізація та приватизація) та політичні зміни (демократизація, партійний плюралізм). Реформи податкових систем балканських країн були одним із найважливіших компонентів їхнього соціально-економічного переходу, зумовленого бажанням стати членами Європейського Союзу.

Досвід Боснії та Герцеговини може дати деякі корисні уроки щодо післявоєнної реконструкції. Післявоєнне населення Боснії та Герцеговини оцінювалося приблизно в 3,8 мільйона осіб.⁷⁴ Серйозні реформи там почалися в 1996 році, після війни. Національний уряд мав обмежену владу через децентралізацію, представлену двома автономними одиницями – Федерацією Боснії та Герцеговини та Республікою Сербською – разом із сильною присутністю міжнародного співтовариства, яке виступало арбітром одразу після конфлікту. Децентралізована структура післявоєнної Боснії та Герцеговини та наявність такої кількості рівнів уряду ускладнювали податкову реформу.⁷⁵

У післявоєнний період Боснія і Герцеговина отримала значну донорську допомогу; важливу роль відігравав Верховний представник ООН. Наприклад, спільнота донорів доклала значних зусиль як для гармонізації ставок непрямих податків, так і для розподілу акцизних надходжень від однієї автономної одиниці до іншої. Світовий банк виступив спонсором фундаментальної податкової реформи та реформи митної системи. Проте впровадження реформи було дуже повільним через перешкоди з боку місцевих партнерів, а також через брак адміністративної спроможності у відповідних органах.

⁷⁴ Центральний банк Боснії та Герцеговини, річний звіт, 2004, доступ за адресою <https://cbbh.ba/Content/Archive/36?lang=en>

⁷⁵ Жан Теше, «Податкова реформа в Боснії та Герцеговині та Сербії та Чорногорії: прогрес і проблеми», Zbornik Radova Ekonomskog Fakulteta u Rijeka (Proceedings of Rijeka School of Economics), Vol. 23, № 2 (грудень 2006), стор. 293-310.

У 1990-х роках податкові системи посткомуністичних країн були нерозвиненими. Для них були характерні: 1) відсутність прозорості, 2) відмінності в податкових зборах, за допомогою яких одні види діяльності та чинники дискримінувалися на користь інших, 3) відсутність балансу між прямими та непрямими податками; 4) часті зміни систем оподаткування та деяких податків (особливо норм обороту) як наслідок нестійкої податкової політики, 5) складні адміністративні процедури, 6) несумісність із податковими системами Західної Європи, 7) брак гнучкості та простоти⁷⁶.

Низька податкова освіта була типовою проблемою для балканських країн. Країни з перехідною економікою працювали в середовищі, де сплата податків не сприймалася в суспільстві як звичайна справа. Це було головною причиною такого високого рівня ухилення.

Ухилення від сплати податків у Косово після 1999 року було дуже високим внаслідок контрабанди, головним чином у північній частині держави; інституційна неспроможність Податкової адміністрації Косова виконувати чинне законодавство; відсутність фінансової поліції; та уникнення податків. Усе це вплинуло на консолідований бюджет Косово та викликало занепокоєння щодо спроможності уряду.⁷⁷

Хоча багато людей і чиновників не розуміли необхідності реформ, можливість вступу до ЄС була переконливим обґрунтуванням, яке допомогло людям об'єднатися на підтримку необхідних змін. Існування багатьох різних рівнів управління зробило податкову реформу більш складною, а координацію слабкою та неефективною. Основними цілями фіскальної політики були нижчі, а отже, стабільні дефіцити бюджету. Оподаткування мало бути простим, сприятливим для бізнесу та працевлаштування, а також конвергентним до ЄС, а ПДВ мало впроваджуватися поступово. Довгострокова стійкість механізмів соціального забезпечення має бути одним із головних питань порядку денного.

4.7 Швеція

Швеція мала унікальний досвід як країна з відкритою економікою та обмеженим урядом, яка не потрапила в дві світові війни. Найбільші соціально-економічні успіхи Швеції були досягнуті в період, коли існувала ринкова економіка та розподіл грошей переважали над соціальною державою. У 1950 році Швеція була однією з найбагатших країн світу.

⁷⁶ Віто Танзі, Фіскальна політика в країнах з перехідною економікою (2022), Розділи 5-11.

⁷⁷ Доповідь Інституту омбудсмена Республіки Косово з прав людини про вплив фіскальної та податкової політики для ООН, Спеціальний доповідач з питань крайньої бідності та прав людини.

Загальний податковий тягар все ще становив лише 19 відсотків ВВП – нижче, ніж у США та інших європейських країнах, і до 1965 року не перевищував 30 відсотків ВВП Швеція проводила політику вільної торгівлі, що означало низькі тарифи та доброзичливість до бізнесу. Наприклад, податкова політика дозволяла дуже щедрі відрахування на капітальні витрати. Між 1960 і 1980 роками державні витрати зросли майже вдвічі, з 31 до 60 відсотків ВВП, і все це доповнювалося високими податками. Швеція перетворилася з країни з низькими податками на країну з високими податками, а громадяни підтримали податкову політику уряду, що підтверджувалося тим фактом, що Соціал-демократична партія (СДП) перемогла на виборах 1932 року та залишалася при владі протягом сорока чотирьох років.

Однією з найважливіших податкових реформ було запровадження системи утримання податків в 1947 році. Ця реформа зробила податки елементарними, оскільки роботодавці сплачували податки з працівників відповідно до таблиці рівнів заробітної плати.⁷⁸ Якщо працівник заплатив занадто багато або занадто мало, податкова служба може здійснити відшкодування, або ж стягнути більше податків після перевірки. Контроль податкових декларацій був децентралізований і здійснювався місцевим комітетом, *taxeringsnämnd (TN)*, який складався здебільшого з волонтерів і *laume* – так званих *fritidsgranskare*, що буквально означає «рецензенти у вільний час».

Шведи сьогодні є одними з найбільш оподаткованих людей у світі. У той же час Швеція також має найвищий рівень дотримання податкового законодавства. СДП відіграла значну роль у сприйнятті громадянами податків шляхом створення, підтримки та реформування політики, спрямованої на посилення сприйняття податкової системи як справедливої. «Якщо ви хочете, щоб люди платили високі податки, не ускладнюйте їх сплату» — стало фірмовою рисою податкової політики СДП. Сучасний зв'язок між національною ідентичністю та державою добробуту виник із поняття «Народний дім» (*Folkhemmet*), концепції, яка матеріалізувалась після приходу СДП до влади в 1932 році. Результатом стала держава добробуту для всіх людей, а не лише для робітничого класу. Таким чином, договір між державою та її громадянами став договором соціального забезпечення в обмін на податки.⁷⁹

Як і в багатьох інших країнах, під час Другої світової війни податки були збільшені, а після закінчення війни такі податки стали постійними. У

⁷⁸ Дж. Перальта Пріето, АБР з питань обліку населення та оподаткування: стенограма семінару у Технічному музеї в Стокгольмі 17 січня 2008 р. (Stockholm: KTH, Avdelningen för teknik- och vetenskapshistoria, 2002.)

⁷⁹ Свен Х. Штайнмо, ред., Стрибок віри: фіскальні основи успішного урядування в Європі та Америці (Оксфорд, Великобританія: Oxford University Press, 2018.)

результаті 1950-ті роки стали «десятиліттям дебатів про зниження податків».⁸⁰ СДП вибрала соціальні реформи та підвищення податків; щоб популяризувати цю ідею серед виборців, СДП вирішила використати просвітництво та пропаганду. Основна думка правління партії на початку 1950-х полягала в тому, що «якщо ми лише просвіtimo робітничий клас про те, як уряд використовує податки, той факт, що ми не зменшуємо податки далі, буде прийнято» і «люди змиряться з рівнем податків». Поки партія могла показати, як використовуються податки, виборці соціал-демократів не заперечували проти високих податковиз ставок. Також важливо було донести це повідомлення до громадян. Таким чином, освіта та просвітництво стали стратегією завоювання підтримки податкової політики.⁸¹ Перші десятиліття після війни були в основному присвячені формуванню уявлення про зв'язок оподаткування з державою добробуту. Таким чином, повідомлення, передане в пропагандистських матеріалах, створених СДП протягом 1940-х, 1950-х і 1960-х років, можна підсумувати таким чином: «оподаткування є основою держави добробуту».⁸²

Нижче наведено кілька прикладів шведських пропагандистських матеріалів, створених у 1950-х роках із книги Свена Х. Стейнмо «Стрибок віри: фіскальні основи успішного урядування в Європі та Америці»:

- Більшість пропагандистських матеріалів, створених у 1950-х роках, виглядали досить схожими. Вони починалися з опису останніх подій у сфері держави добробуту у Швеції, включаючи нещодавно проведені реформи та тих, хто виграє від цих реформ. Потім пропаганда наголошує на тому, що реформи неможливо провести без податків. Поняття «податки» та «оподаткування» часто використовуються разом із поняттями «допомога на дітей», «страхування на випадок хвороби» та «освіта». Іншим ключовим елементом є демонстрація зв'язку між державою та її

⁸⁰ Ельвандер Н. (1972), Податкова політика Швеції 1945–1970: дослідження функцій партій і організацій. Стокгольм: Рабен і Шегрен.

⁸¹ Правління партії (1950), Протокол позачергового засідання правління соціал-демократичної партії, 13 червня, Розшифровка Протоколу Правління Соціал-демократичної робітничої партії Швеції 1939–1951, АРАБ, Стокгольм. Правління партії (1952), Протокол засідання Правління Соціал-демократичної партії, 22 жовтня, Розшифровка протоколу Правління Соціал-демократичної робітничої партії Швеції/Партії, 1952–1959, АРАБ, Стокгольм (1956), Протокол засідання Правління Соціал-демократичної партії, 25 вересня, Розшифровка Протоколу Соціал-демократичної робітничої партії Швеції/Партійної ради 1952–1959 рр., АРАБ, Стокгольм

⁸² Янссон, Джени, «Роль соціальної демократії у формуванні громадян, які зобов'язані сплачувати податки у Швеції», у ред. Свена Х. Стейнмо, Стрибок віри: фіскальні основи успішного урядування в Європі та Америці (Оксфорд, Великобританія: Oxford University Press, 2018.), доступ за адресою <<https://doi.org/10.1093/oso/9780198796817.003.0003>> 8 жовтня 2022 року.

громадянами.⁸³ Прем'єр-міністр Ерландер заявив, що «треба розуміти, що держава — не анонімний суб'єкт, ми і є державою. Якщо ви обманюєте державу, ви крадете у своїх сусідів і друзів».^{84 85}

- Уряд використовував різні інструменти для пропаганди, одним із прикладів є передвиборчий фільм, який випустила партія під назвою «Skattefria Andersson» (Неплатник податків Андерссон),⁸⁶ знятий в 1954 році. Сюжет фільму полягає в тому, щоб наочно продемонструвати зв'язок між сплатою податків і результатами держави добробуту. У фільмі головний герой, Андерссон, намагається жити як самостійна людина. Він не платить податків; натомість він повинен платити за все сам, наприклад, навчання дітей у школі, дороги, лікарняні тощо. Фільм закінчується, коли Андерссон прокидається від цього кошмару і висловлює свою вдячність за все, що держава дає своїм громадянам. Меседж фільму простий і чітко сформульований наприкінці: громадяни співзалежні, і співпраця дозволила побудувати державу добробуту, що робить пересічного громадянина вільним.⁸⁷
- У різних матеріалах, що описують податки, дуже часто пов'язують податки з поняттям «безпека». Податки є основою та гарантією функціонування системи соціального захисту. Безпека також включала право брати участь у державній системі добробуту, тобто соціальне громадянство.
- Під час виборчої кампанії 1960 року основною ідеєю СДП було продемонструвати, що соціальна держава коштує грошей. Основний меседж полягав у тому, що соціальні реформи та соціальне забезпечення несумісні зі зниженням податків. Податки описувалися як «наші спільні гроші», і СДП наголошувала, що податки належать усім.⁸⁸ СДП випустила брошуру, в якій перераховувала витрати на різні рівні освіти, такі як середня школа, коледж та університетська освіта, і дійшла висновку, що зниження податків, запропоноване лібералами та правою партією, поставить під загрозу всі освітні реформи, запроваджені СДП.⁸⁹

⁸³ Янссон, Дженні, «Роль соціальної демократії у формуванні громадян, які зобов'язані сплачувати податки у Швеції», у ред. Свена Х. Стейнмо, Стрибок віри: фінансові основи успішного урядування в Європі та Америці (Оксфорд, Великобританія: Oxford University Press, 2018.), доступ за адресою <<https://doi.org/10.1093/oso/9780198796817.003.0003>> стор. 56–78

⁸⁴ Янссон, Дженні, «Роль соціальної демократії у формуванні громадян, які зобов'язані сплачувати податки у Швеції», у ред. Свена Х. Стейнмо, Стрибок віри: фінансові основи успішного урядування в Європі та Америці (Оксфорд, Великобританія: Oxford University Press, 2018.), доступ за адресою <<https://doi.org/10.1093/oso/9780198796817.003.0003>>, оступ 3 січня 2023 р., стор. 64

⁸⁵ Вечірня газета (Aftonbladet) (1959), « Три питання до лідерів партій про податковий жарт», 15 лютого.

⁸⁶ Соціал-демократи (Socialdemokraterna) (1954), Скаттефрія Андерссон, передвиборчий фільм, www.youtube.com/watch?v=2_EWFlqDwdw

⁸⁷ Янссон, Дженні, «Роль соціальної демократії у формуванні громадян, які зобов'язані сплачувати податки у Швеції», у ред. Свена Х. Стейнмо, Стрибок віри: фінансові основи успішного урядування в Європі та Америці (Оксфорд, Великобританія: Oxford University Press, 2018.), доступ за адресою <<https://doi.org/10.1093/oso/9780198796817.003.0003>>, доступ 3 січня 2023 р. стор. 64

⁸⁸ Вечірня газета (Aftonbladet) (1959), « Три питання до лідерів партій про податковий жарт», 15 лютого.

⁸⁹ Янссон, Дженні, «Роль соціальної демократії у формуванні громадян, які зобов'язані сплачувати податки у Швеції», у ред. Свена Х. Стейнмо, Стрибок віри: фінансові основи успішного урядування в Європі та Америці (Оксфорд, Великобританія: Oxford University Press, 2018.), доступ за адресою <<https://doi.org/10.1093/oso/9780198796817.003.0003>>, доступ 3 січня 2023 р. С. 64-65

Розділ 5:

Інші переваги пріоритетних рекомендацій щодо державної політики

Серед головних проблем в Україні – тіньова економіка. Рівень тіньової економіки в Україні у січні-вересні 2021 року становив 31 відсоток ВВП; 90 більше 20 відсотків працездатного населення України повністю або частково не декларують свої трудові відносини з роботодавцем. Згідно з офіційною статистикою, у 2018 році неофіційно зайнятими були 3,54 млн осіб. До цього показника необхідно додати дані про осіб, які отримують неофіційну зарплату, не претендують на офіційне влаштування на роботу за сумісництвом та мають інші контракти замість трудових контрактів, але офіційних державних даних про це немає.

За даними ОЕСД, однією з головних причин тіньової економіки є те, що важко дотримуватися податкового законодавства, наприклад, проблеми з податковою реєстрацією або розумінням податкових зобов'язань можуть змусити платників податків діяти певним чином (насправді, у деяких країнах труднощі з податковою реєстрацією можуть бути основною рушійною силою неформальної економіки). Другим рушієм тіньової економіки є низька податкова мораль, яка може вплинути на схильність до виконання податкових зобов'язань у певних ситуаціях. Податковий дух може погіршитися, якщо санкції вважаються неефективними, якщо рівень виявлення порушень є низьким або якщо існує ширше незадоволення справедливістю податкової системи.⁹¹ Щоб ефективно боротися з тіньовою економікою, податкові органи повинні зосередитися на сприйнятті, а також на поведінці платників податків.

Вивести бізнес із «тіньової економіки» можна було б, з одного боку, полегшивши йому дотримання правил, а також через спрощення процесів реєстрації та платежів. З іншого боку, сприяння податковій амністії та створення серйозної інформаційно-пропагандистської кампанії, яка наголошує на позитивних, а не на каральних аспектах дотримання податкового законодавства, може бути корисним. Також важливо пояснювати підприємствам, що бути частиною європейської сім'ї означає дотримуватись порядку, заснованого на правилах. Крім того, може бути корисною протидія «ефекту натовпу». Багато хто веде бізнес нелегально,

⁹⁰ Міністерство економіки України, Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у січні-вересні 2021 року, 2021, <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc48bdd5-178c-47af-b64c-c7ee533cb4b0&title=ZagalniTendentsiiTinovoiEkonomikiVUkrainiUIKvartali2021-Roku>

⁹¹ ОЕСД (2017) Просвітлення тіньової економіки: Можливості та загрози, Париж: ОЕСД, р. 11

тому що це роблять усі, що негативно впливає на сприйняття громадянами податкової системи в цілому. Ніхто не хоче бути білою вороною і отримувати менше доходу, коли всі навколо працюють у тіні.⁹² Тут може грати роль освіта та ставлення громадян до податків. Чим більше людей вірять, що сплата податків і легальний бізнес – це нормально, тим більше людей будуть засуджувати нелегальний бізнес. Найкращий спосіб спонукати людей «вийти з тіні» — показати, що робота має бути офіційною, і пояснити їм, скільки грошей держава щорічно втрачає через тіньову економіку, роблячи державу менш ефективною та дієздатною, ніж могла б бути.

Наприклад, у 2019 році Податково-митна служба Естонії запустила кампанію «Дякуємо за сплату податків». Основною метою кампанії було зменшити виплату заробітної плати готівкою в конвертах, висловивши вдячність людям за сплату податків і наголосивши, що надходження від цих податків допомагають фінансувати лікарні, школи, дороги та пенсії. Іншою метою було висвітлення особистих переваг від сплати податків; наприклад, пенсія чи шкільна допомога на дитину могли б бути втрачені, якби не було чесних платників податків. Було створено веб-сайт із посиланнями на такі корисні ресурси, такі як інструменти, за допомогою яких працівники можуть перевірити, чи вони офіційно зареєстровані, перевірити податкову поведінку свого роботодавця та отримати інформацію про те, як уряд використовує кошти платників податків. Телебачення та онлайн-відеоплатформи, такі як YouTube, також використовувалися для охоплення громадськості.⁹³ Кампанія успішно охопила широку аудиторію, привернула увагу населення та надала можливості для більш інтерактивної дискусії через соціальні мережі.

У демократичному суспільстві головне питання платників податків полягає не в тому, чому вони повинні платити податки, а в тому, як вони витрачаються. У довгостроковій перспективі освіта може допомогти громадянам підтримувати податкову політику країни та голосувати за кандидатів, які пропагують політику, яка принесе користь державі. Крім того, добре освічені платники податків братимуть участь в дискусіях та дебатах щодо змін у податковій політиці та ділитимуться знаннями з іншими.

Коли громадяни добре обізнані щодо податкової системи, податкова адміністрація витратить менше часу на роз'яснення правил і процедур і зможе більше зосередитися на боротьбі з явним ухиленням від сплати

⁹² Маргарет Леві, «Чи існують межі раціональності?» *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*, Vol. 32, № 1 (1991), С. 130–141; і Джон Т. Шольц, «Дотримання договірних зобов'язань і федеральна система податку на прибуток», *журнал права та політики Вашингтонського університету*, том. 13, № 1 (2003), стор. 196.

⁹³ Максу- і Толліамет, Youtube.com, https://www.youtube.com/channel/UCuID-sPDACqooIoELbCd_g

податків та податковим шахрайством, а також на контролі за сплатою податків. Крім того, розвиток спроможності організацій громадянського суспільства здійснювати незалежний нагляд забезпечить прозорість і підвищить довіру в суспільстві.

Чітка інформація про останні зміни законодавства від уряду також може допомогти платникам податків заощадити гроші. Платникам податків буде корисно дізнатися більше про нові податкові положення, які передбачають пільги, або про нові терміни подання декларацій. Це також підвищить рівень довіри до державних інституцій, оскільки громадяни більше розумітимуть прийняті рішення та цінуватимуть прозору взаємодію з чиновниками. На жаль, листи-роз'яснення ДПС досі пишуться не для пересічного платника податків, а для юристів.

Прогнозована податкова політика залучить інвесторів і стимулюватиме людей відкривати власний бізнес, сприяючи зростанню економіки.

РОЗДІЛ 6:

Пропоновані зміни до податкової системи України

Перехід від війни до миру охоплює період між припиненням бойових дій і встановленням політичної та соціально-економічної «нормальної ситуації», коли відновлено певну подобу політичного порядку та стабільності та виконано більшість умов мирних угод (або такі угоди впроваджуються).⁹⁴

У випадках географічно поширених конфліктів, коли уряд втратив здатність збирати податки та надавати основні послуги, вартість війни є більшою. Там, де «квазідержавні» структури змогли зберегти основні функції, ці витрати були певною мірою зменшені.⁹⁵

Головне питання полягає в тому, що станеться в післявоєнний період: чи буде можливість скасувати старі закони та практики, чи всі зміни будуть тимчасовими інструментами для сприяння економічному відродженню? Держава не має чіткого бачення щодо податкової політики; пропонуються та обговорюються різні підходи.⁹⁶ Серед основних пропозицій – зниження та спрощення податків, посилення відповідальності за податкові порушення та перегляд пільг, причому найбільш суперечливим є повернення до довоєнної податкової політики.

Національний план відновлення є одним із основоположних документів, створених у співпраці з різними зацікавленими сторонами. У червні 2022 року в Луганно Україна презентувала проект Національного плану відновлення. Частиною цього плану є реформа податкової системи.⁹⁷ Щоб підприємства могли якомога швидше відновити свою діяльність, забезпечивши нарощування пропозиції на ринку, уряд запропонував вжити наступних заходів:

- Запровадити податкові та митні пільги для допомоги у відновленні зруйнованих/пошкоджених промислових підприємств, подібних до пільг для учасників індустріальних парків, включаючи спрямування податків на прибуток на проекти відновлення (на десять років), скасувати ПДВ та імпорتنі мита на ввезення нового іноземного обладнання та комплектуючих, здешевити зовнішнє фінансування за

⁹⁴ Крішна Кумар, Відбудова суспільства після громадянської війни: вирішальна роль міжнародної допомоги, (Болдер, Колорадо: Лінн Рінер Паблішерс. 1997), стор. 2-3

⁹⁵ Жиль Карбоньє, Конфлікт, післявоєнна відбудова та економіка: Критичний огляд літератури (Женева: Interpeace, березень 1998), стор. 16.

⁹⁶ Інформація наводиться станом на грудень 2022 р.

⁹⁷ Проект національного плану відновлення, <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/eng/economic-recovery-and-development-eng.pdf>

рахунок надання державних гарантій та покриття частини відсотків, сплачених за кредитами бізнесу.

- Спростити регуляторне середовище шляхом розширення програм підтримки бізнесу, орієнтованих на малий і середній бізнес.
- Зменшити податкове навантаження на бізнес шляхом заміни широкої фіскалізації (електронний касовий апарат) на фіскалізацію на основі ризику перевищення лімітів.

Міністр фінансів відкинув ідею зниження податкового тиску під час війни. Водночас він заявив, що виступає проти підвищення податку, оскільки «бізнес дуже постраждав і може не витримати додаткового навантаження».⁹⁸ Він також зазначив, що "податкова реформа з нижчими ставками зараз матиме негативні наслідки". Міністр допускає, що "може скластися ситуація, що післявоєнній Україні знадобиться абсолютно протилежна реформа, ніж та, про яку зараз йдеться".⁹⁹

Водночас восени 2022 року Офіс президента анонсував нову податкову модель під назвою «10-10-10». Основна ідея – знизити ставку податку на прибуток від підприємницької діяльності, а також податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) (зараз 18 відсотків) до 10 відсотків, ПДВ до 10 відсотків (зараз 20 відсотків). ЄСВ та військовий збір пропонують скасувати. Нова модель також скасовує майже всі пільги та посилює відповідальність за порушення податкового законодавства. Податкові зміни також можуть включати норму щодо доступу податкових органів до даних про банківські рахунки платників податків. Інша ідея – податкове стимулювання розвитку переробної промисловості шляхом скасування відшкодування ПДВ на товари.¹⁰⁰ Станом на грудень, реформа ще обговорюється, у парламенті створена міжфракційна група.¹⁰¹ Офіційний документ не був представлений, але, згідно з відкритою інформацією, концепція реформи дещо змістилася з акценту на податкові ставки на усунення корупції в податкових органах, боротьбу з ухиленням від сплати податків та з схемами мінімізації податків.

Остаточний варіант реформи необхідно узгодити з міжнародними донорами та партнерами. У грудні 2022 року було затверджено

⁹⁸ С.Шевчук, Б.Давиденко, Жорсткі переговори з Нацбанком, 30% ВВП на війну та пошук \$30 млрд для бюджету. Інтерв'ю міністра фінансів Сергія Марченка, Forbes.ua, 2022, <https://forbes.ua/inside/zhorstki-peregovori-z-natsbankom-30-vvp-na-vijnu-ta-poshuk-30-mlrd-dlya-byudzhetu-intervyu-ministra-finansiv-sergiya-marchenka-15082022-7686>

⁹⁹ Р.Шаправський, Сергій Марченко: Західні країни не планували давати Україні кошти, бо не планували війну, РБК-Україна, <https://www.rbc.ua/rus/news/sergiy-marchenko-zahidni-krayini-planuvati-1672151174.html?fbclid=IwAR00vtn5Mb4xPvxvBPA17ZmNrRPuSWtNZBzYS6g6-laSb79oxDjWYAZd-oQ> (дата звернення 28.12.2022)

¹⁰⁰ С.Шевчук, Я.Крицька, «Я – прихильник радикальних податкових змін». Як планує рятувати економіку заступник голови ОП Ростислав Шурма. Інтерв'ю, Forbes.ua, 2022 <https://forbes.ua/inside/ya-prihильnik-radikalnikh-podatkovikh-zmin-yak-planue-ryatuvati-ekonomiku-zastupnik-golovi-op-rostislav-shurma-intervyu-16082022-7719>

¹⁰¹ Ю.Винокуров, У Раді працюють над оновленим варіантом податкової реформи "10-10-10". Деталі, Українська правда, 2022, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/12/694887/> (дата звернення: 12.12.22)

Моніторингову програму для України за участю ради директорів (РМВ). Відповідно до Структурних маяків МВФ, Україна працюватиме над розробкою інтегрованої дорожньої карти податкової політики та заходів адміністрування, спрямованих на відновлення податкового адміністрування та політики до довоєнного рівня в короткостроковій перспективі. Найближчим часом це включатиме

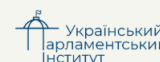

Подання до парламенту законопроектів

(i) про скасування мораторію на податкові перевірки (набуває чинності з 1 липня 2023 року)

(ii) про усунення особливостей застосування спрощеного режиму оподаткування платниками єдиного податку 2% та відновлення для цих платників довоєнного режиму (набуває чинності з 1 липня 2023 року)

(iii) про забезпечення в повному обсязі контролю за використанням контрольно-касових апаратів у торгових точках (і пов'язаної з ними розрахунково-платіжної інфраструктури), у т. ч. щодо відновлення відповідальності за порушення (набуває чинності з 1 липня 2023 року)

подання до парламенту таких трьох законопроектів (Структурний маяк, кінець січня 2023 року): (i) про скасування мораторію на податкові перевірки (набуває чинності з 1 липня 2023 року); (ii) про усунення особливостей застосування спрощеного режиму оподаткування платниками єдиного податку 2% та відновлення для цих платників довоєнного режиму (набуває чинності з 1 липня 2023 року); та (iii) про забезпечення в повному обсязі контролю за використанням контрольно-касових апаратів у торгових точках (і пов'язаної з ними розрахунково-платіжної інфраструктури), у тому числі щодо відновлення відповідальності за порушення (набуває чинності з 01.07.2023).

Орієнтовний приріст доходів від скасування спрощеного режиму оподаткування у 2023 році оцінюється приблизно в 0,13 відсотка ВВП у 2023 році. Україна також працюватиме над ширшим дизайном податкової політики та заходами для побудови модернізованого адміністрування доходів (включно з обмеженням можливості ухилення від сплати ПДФО через використання спрощеного режиму оподаткування платниками 3-ї групи), що допоможе досягти цілей фіскальної політики в післявоєнне середовище у повоєнному середовищі.¹⁰²

Європейська інтеграція визначає конкретні рамки для України та чіткий показник того, де має бути Україна та її фінансове законодавство через два-три роки. Країни ЄС мають спільну систему ПДВ (Директива 2006/112 /ЄС), що унеможлиблює приєднання країни з податком з обороту до ЄС. Податок з обороту в Україні рано чи пізно має бути скасований на користь ПДВ (в ЄС – від 17 до 27 відсотків, пільгові ставки для окремих категорій – від 5 відсотків). Відтак у ВРУ заявили, що наступним значним кроком у

¹⁰² МВФ, МОНІТОРИНГ ПРОГРАМИ ЗА УЧАСТЮ ПРАВЛІННЯ — ПРЕС-РЕЛІЗ; ЗВІТ ПЕРСОНАЛУ; ТА ЗАЯВА ВИКОНАВЧОГО ДИРЕКТОРА ПО УКРАЇНІ Грудень 2022 р.
<https://mof.gov.ua/storage/files/1UKREA2022003.pdf> стор.63

податковій політиці стане імплементація Директиви 2006/112 /ЄС. Що стосується податку на прибуток, необхідно виконати положення кількох директив, які регулюють трансфертне ціноутворення та боротьбу з ухиленням від сплати податку на прибуток. Ще одним критичним питанням є електронний аудит та ризик-орієнтована робота ДПС, яка спрямована на виявлення та запобігання ухилення від сплати податків шляхом аналізу документів та звітів, а не планових чи позапланових виїзних перевірок, як зараз відбувається.¹⁰³

Обмежувальні заходи для запобігання майбутньої агресії мають бути доповнені позитивними реконструктивними заходами, які показують зайнятим, що їхні власні зусилля винагороджуються. Керівні принципи OECD/DAC також рекомендують забезпечити узгодженість між витратами на реконструкцію, загальним обсягом ресурсів, які, ймовірно, будуть доступні, і здатністю країни використати ці ресурси.¹⁰⁴ Пріоритетом є розбудова спроможності для розробки економічної політики та управління державними фінансами.¹⁰⁵

За даними Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА), український бізнес переважно вважає ідею податкової реформи «10-10-10» досить цікавою, але чекає на конкретний законопроект, щоб математично оцінити її ефект для кожного сектора економіки.¹⁰⁶

Водночас, згідно з нещодавнім опитуванням ЄБА, ані податкові ставки, ані податкові реформи не є першочерговими для бізнесу. Керівники українських компаній склали першу трійку завдань уряду на наступний рік, перші два з яких залишаються незмінними вже кілька років, як (1) судова реформа та встановлення верховенства права, (2) боротьба з корупцією 3) макроекономічна стабільність, оскільки економічна безпека є основою майбутнього оновлення та відновлення країни.¹⁰⁷

Завдання уряду на 2023
(думка керівників українських компаній згідно з опитуванням ЄБА)

- судова реформа та встановлення верховенства права
- боротьба з корупцією
- макроекономічна стабільність, оскільки економічна безпека є основою майбутнього оновлення та відновлення країни

Український парламентський інститут

¹⁰³ В.Обух, Д.Гетмацев: Для євроінтеграції нам доведеться імплементувати десятки директив, процес буде публічним, Укрінформ, 2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3517600-danilo-getmancev-golova-komitetu-vr-z-pitan-finansiv-podatkovoi-ta-mitnoi-politiki.html> (дата звернення 29.06.22)

¹⁰⁴ Керівні принципи OECD/DAC щодо конфліктів, миру та співпраці в галузі розвитку (Париж: OECD, 1997), с. 51.

¹⁰⁵ Там само.

¹⁰⁶ Європейська Бізнес Асоціація, Податкова реформа 10-10-10 – думка бізнесу, ЕВА.com.ua, 2022 <https://eba.com.ua/podatкова-reforma-10-10-10-dumka-biznesu/> (дата звернення 03.10.22)

¹⁰⁷ Європейська Бізнес Асоціація, Попри війну 47% бізнесів очікують зростання у 2023 році, ЕВА.com.ua, 2022 <https://eba.com.ua/popry-vijnu-47-biznesiv-ochikuyut-zrostantya-u-2023-rotsi/> (дата звернення 20.09.22)

РОЗДІЛ 7:

Висновок

Підсумовуючи, неможливо переоцінити значення встановлення та підтримки взаємно довірливих відносин між державою та її громадянами. Перехід від страху покарання та недовіри до державних інституцій до високого рівня податкової культури та прозорості відносин між громадянином і державою є однією з найважливіших цілей. Завдання податкової політики полягає у тому, щоб змінити ставлення до сплати податків, надаючи високоякісні послуги та чесну, відверту комунікацію з платниками податків. Тому податкові органи повинні шукати способи стати більш «людино-орієнтованими».

1. Побудова довіри

Під час війни українці продемонстрували надзвичайну єдність. Вони жертвують кошти на закупівлю супутників і продовжують платити податки в український бюджет, навіть живучи за кордоном. Розбудова довіри потребує чіткого розуміння з боку платників податків того, як витрачаються їхні податки. Основна увага має бути зосереджена на «процедурній справедливості», щоб покращити дотримання закону податковими органами та іншими державними установами і службами. Довіру неможливо побудувати без судової та антикорупційної реформ.

Важливо, щоб бюджетні витрати були прозорими та зрозумілими для всіх громадян. Хоча з 2014 року українці добровільно жертвують гроші на армію, початок повномасштабної війни показав, що українці добровільно жертвуватимуть значні суми, якщо знатимуть, що такі внески є цільовими та відповідним чином спрямовані. Українці довіряють організаціям із підтвердженою репутацією та прозорою звітністю. Згідно з опитуванням, проведеним у рамках дослідження (див. Додаток II), половина респондентів готові сплачувати військовий збір незалежним благодійним фондам. Це ще раз підтверджує те, що українці часто не довіряють своїй державі, бо не розуміють, чи використовуються їхні податки за призначенням.

Усі фінансові звіти та звіти про результати аудиту витрат бюджету мають бути доступними для громадськості. Окрім створення контрольних відділів у податкових органах для проведення аудитів та перевірок, також важливо розвивати спроможність та здатність громадських організацій здійснювати незалежний зовнішній нагляд за діяльністю держави. Щоб досягти цього, усі звіти про податкові надходження та витрати мають бути доступними для громадськості у легкодоступному та читабельному форматі. Крім того,

необхідно посилити контрольну функцію парламенту, зокрема, в частині співпраці з Рахунковою палатою.

7.2 Як сприймаються податки

Здатність держави збирати податки, а також спосіб перерозподілу та витрачання зібраних податків мають прямий вплив на те, як громадяни сприймають податкову систему. Тому уряд має пояснювати і те, і інше.

Опитування в Додатку І показує, що готовність українців платити податки багато в чому залежить від того, як вони ставляться до покарань і осуду з боку інших, тому дуже важливо будувати культуру сплати податків на основі добровільності та заохочення.

Якщо уряди хочуть проводити непопулярну податкову політику, їм потрібно буде переконати громадян схвалити таку політику. Тому знання про податкову систему стає обов'язковим, оскільки воно впливає на те, як громадяни сприймають податки. Наприклад, якщо загальноприйнятим розумінням оподаткування є те, що воно веде до безкоштовної освіти та медичного обслуговування, громадяни готові платити більше. У випадку України громадськість також має бути проінформована про те, що податки використовуються для відновлення звільнених територій, підтримки внутрішньо переміщених осіб та підтримки армії.

Податкові органи можуть використовувати інформаційну діяльність для кращого залучення громадськості, пояснюючи, як працює податкова система та які нові закони ухвалює парламент. Така діяльність може включати створення коротких і зрозумілих пояснень у ЗМІ та соціальних мережах, у тому числі соціальних відео, не юридичною чи цифровою мовою, а мовою, зрозумілою всім жителям України.

Згідно з опитуванням у Додатку І, більшість громадян не сплачують податки безпосередньо із зарплати. Роботодавець сплачує податки за них, виступаючи податковим агентом. Ось чому надзвичайно важливо інформувати громадян про їхню заробітну плату до та після сплати податків, ставки податку та загальний процес утримання податків. Громадяни стануть більше усвідомлювати, що платять податки і що держава має нести перед ними відповідальність, коли дізнаються, розмір та ставки платежів, які сплачують у бюджет за них роботодавці. Важливо пояснити людям, що таке ПДВ і як кожен громадянин, самим фактом купівлі товарів та послуг, стає учасником податкових відносин.

Надсилання мотиваційних листів платникам податків також може призвести до надходження додаткових коштів до бюджету.

7.3 Податкова система, орієнтована на громадян

Чим більше позитивного досвіду з податками мають громадяни, тим більший вплив на дотримання ними податкового законодавства. Головне – полегшити процес сплати податків. Форми податкових декларацій потребують спрощення. Крім того, необхідно зробити взаємодію з платниками податків в Інтернеті максимально зручною та доступною, шляхом покращення функціоналу «Електронного кабінету» податкової служби. Враховуючи, що більшість малих підприємств не можуть самостійно подати податкову звітність і змушені наймати окремих податкових бухгалтерів, важко повернути гроші, якщо вони були помилково надіслані на неправильний податковий рахунок, а комунікація з податковими органами лякає людей, є великий простір для вдосконалення.

Звичайно, реформування (удосконалення) податкової системи – це постійний процес, який ніколи не повинен зупинятися, і податковим органам на місцях необхідно приділяти підвищену увагу. І важливо звернути увагу на позитивні зміни, які вже відбулися в податковій системі, як-от цифровізація адміністративних послуг та створення сучасних центрів надання адміністративних послуг, а також зусилля по наближенню роботи податкових органів до платників податків.

Щоб краще зрозуміти мінливий характер ставлення населення до держави та її реформ, податкові органи мають проводити регулярні опитування та відкриту дискусію із громадянами. Довіру та загальне благо можна покращити лише через постійний діалог між державою та її громадянами.

Податкова система України: короткий огляд та основні статистичні дані

Державна податкова служба (ДПС) України є центральним органом виконавчої влади, що реалізує податкову політику держави. Координацію діяльності ДПС здійснює Кабінет Міністрів України через Міністра фінансів, який розробляє та реалізує податкову політику, митну політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – ЄСВ), державну політику щодо боротьби з порушеннями податкового та митного законодавства, державну політику щодо контролю за трансфертним ціноутворенням. Основними завданнями ДПС є контроль за надходженням податків, зборів і платежів; контроль виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, пального, та державною політикою щодо адміністрування ЄСВ до бюджетів та державних цільових фондів; контроль за своєчасністю проведення встановлених законодавством розрахунків в іноземній валюті, додержанням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), проведення розрахункових операцій та за наявністю ліцензій на провадження господарської діяльності, яка відповідно до законодавства підлягає ліцензуванню.

1. Основи законодавства

Податкове законодавство України складається з Конституції України, Податкового кодексу, Митного кодексу України, законів з питань митної справи в частині правовідносин, що виникають у зв'язку з оподаткуванням митними платежами при переміщенні товарів через митний кордон України, чинного законодавства України, міжнародних договорів, нормативно-правових актів, прийнятих на основі та на виконання Податкового кодексу України, законів з питань митної справи, а також рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування про місцеві податки і збори, прийняті відповідно до правил, встановлених Податковим кодексом. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені Податковим кодексом України, застосовуються правила міжнародного договору.

Податковий кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері адміністрування податків і зборів, зокрема визначення вичерпного переліку податків і зборів, що сплачуються в Україні, та порядку їх адміністрування, перелік платників податків, їх прав та обов'язків, компетенцію контролюючих органів, повноваження та обов'язки посадових осіб податкової служби під час справляння податків і зборів, відповідальність за порушення податкового законодавства (від 02.12.2010 р. № 2755-VI).

Податковий кодекс визначає види податків в Україні, до яких належать як загальнодержавні, так і місцеві податки та збори. Митний кодекс регулює порядок сплати митних платежів. **Податок** - це обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди відповідно до Податкового кодексу. **Збір** - це обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди. **Загальнодержавні податки і збори** встановлюються Податковим кодексом України та є обов'язковими до сплати на всій території України, крім випадків,

передбачених Податковим кодексом. **Податковим кодексом встановлено також місцеві податки та збори.** Місцеві податки та збори запроваджуються рішеннями місцевих рад та рад територіальних громад та є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

Основними бюджетоутворюючими податками є:

1) податок на прибуток підприємств має базову ставку 18 відсотків і сплачується підприємствами з прибутку, одержаного від реалізації продукції (робіт, послуг), основних фондів, нематеріальних активів, цінних паперів, валютних цінностей, інших видів фінансових ресурсів та матеріальних цінностей, а також із прибутку від орендних операцій, роялті та від позареалізаційних операцій;

2) податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) має базову ставку 18 відсотків і поширюється практично на всі види доходів громадян, у тому числі на заробітну плату, стипендії, заохочувальні виплати та виплати за цивільно-правовими договорами;

3) податок на додану вартість (ПДВ), який має базову ставку 20 відсотків для імпортованих і вітчизняних товарів, знижені ставки 7 і 14 відсотків для певних товарів і послуг і 0 відсотків для експортних операцій, є непрямим податком, який включається в ціну товарів і послуг і сплачується покупцем, при цьому продавець перераховує його до бюджету;

4) акцизний податок, який є непрямим податком на споживання окремих видів неекспортних товарів, зокрема етилового спирту та алкогольних напоїв, тютюнових виробів, палива, автомобілів, електроенергії тощо;

5) екологічний податок – обов'язковий платіж, що сплачується юридичними особами та установами-нерезидентами, який розраховується платниками самостійно за фактичні обсяги викидів у атмосферне повітря від стаціонарних джерел, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, утворення та зберігання радіоактивних відходів;

6) рентна плата, яка складається з плати за користування надрами для видобування корисних копалин; за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; за користування радіочастотним ресурсом України; за спеціальне використання води; за спеціальне використання лісових ресурсів; за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України; і

7) державне мито.

До місцевих податків і зборів належать 1) податки на майно, що складаються з податку на нерухоме майно, відмінне від землі, транспортного податку та плати за землю; 2) єдиний податок суб'єктів господарювання на спрощеній системі оподаткування; 3) Плата за паркування транспортних засобів; 4) туристичний збір.

До складу податкових платежів не входить ЄСВ, справляння якого регулюється Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 2464-VI від 08.07.2010 р. Водночас Державна податкова служба України здійснює контроль за сплатою ЄСВ страховальниками та надає квитанції про його сплату.

Для підтримки малого бізнесу та залучення інвестицій в Україні з 2011 року запроваджено спеціальний спрощений режим оподаткування. **Обрати спрощений режим оподаткування можуть фізичні та юридичні особи, які відповідають певним вимогам законодавства,** що передбачає спрощений облік і звітність, а також низькі ефективні ставки податку. Суб'єкти підприємницької діяльності за спрощеною системою сплачують фіксований розмір податку або фіксований відсоток від доходу, таким чином платники єдиного податку звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання відповідної податкової звітності щодо податків і зборів, таких як податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, податок на майно, частково податок на користування надрами. За цією спрощеною системою оподаткування встановлено чотири категорії платників податків: приватні підприємці становлять першу та другу категорії; до третьої категорії належать юридичні особи та приватні підприємці, до четвертої – сільськогосподарські товаровиробники. Присвоєння категорій залежить від видів діяльності, рівня доходу та чисельності персоналу.

Резиденти оподатковуються своїми доходами, отриманими по всьому світу, з урахуванням обмежень, накладених будь-якою застосовною Угодою про уникнення подвійного оподаткування. Нерезиденти підлягають оподаткуванню українським податком лише щодо доходу з джерела в Україні та/або будь-яких відповідних інвестиційних прибутків від операцій з неукраїнськими інвестиційними активами, якщо емітенти володіють українськими дочірніми компаніями. Податкові резиденти та нерезиденти, як правило, обкладаються однаковими податковими ставками (за деякими винятками). Податок на доходи фізичних осіб у розмірі 18% стягується як з резидентів, так і з нерезидентів.

З 2014 року введено **обов'язковий військовий збір** у розмірі 1,5 відсотка з доходів фізичних осіб.

До війни в Україні була запроваджена спеціальна система оподаткування – Дія Сіті, особливий правовий та податковий режим, який створює сприятливі умови для ІТ-компаній, індустріальних парків, інвесторів, яких підтримує унікальна державна програма «Інвестиційні няні» та «Індустріальні парки», щоб Україна стала високотехнологічною цифровою державою. Під час війни всі спеціальні системи оподаткування продовжують працювати та залучати інвестиції. З 24 лютого 2022 року кількість учасників Diiia City зросла вп'ятеро – з 79 у реєстрі¹⁰⁸ до 428 на кінець грудня 2022 року.¹⁰⁹ Сприятлива система оподаткування включає прибутковий податок у розмірі 18% або податок на розподілений прибуток у розмірі 9%, ЄСВ у розмірі 22% від мінімальної заробітної плати, податок на доходи фізичних осіб у розмірі 5% та військовий збір у розмірі 1,5%; гнучкі форми співпраці з ІТ-гіг-контрактами, що поєднують переваги фрілансу та соціальні гарантії; гарантії захисту інтелектуальної

¹⁰⁸ Opendatabot, Кількість резидентів Дія Сіті зросла більш ніж утричі за війну, <https://opendatabot.ua/analytics/diia-city-war>

¹⁰⁹ Реєстр Diiia city, <https://city.diia.gov.ua/registry/resident>

власності; елементи англійського права, які полегшують доступ до інвестицій; та гарантії захисту особи та майна від незаконного втручання силовиків.¹¹⁰

В Україні з січня по вересень 2021 року тіньова економіка склала 31% ВВП;¹¹¹ Більше 20% працездатного населення України повністю або частково не декларують свої трудові відносини з роботодавцями. У 2018 році, згідно з офіційною статистикою, неофіційно було зайнято 3,54 млн осіб. До цього числа потрібно додати тих, хто не отримує зарплату офіційно, має підробіток, не має трудових договорів. Однак офіційних державних даних про таких працівників немає.

2. Останні зміни в законодавстві.

З лютого 2022 року по 31 грудня 2022 року Верховна Рада прийняла 97 законів у сфері економіки, 44 – у військовій сфері, 26 – у соціальній сфері.¹¹² Війна в Україні вимагала швидких ефективних рішень щодо підтримки економіки та створення максимально сприятливих умов для ведення бізнесу, зокрема програми релокації бізнесу; реалізацію кількох важливих рішень дерегуляції (більше 500 різних документів, таких як дозволи, сертифікати, були анульовані або переведено в декларативну форму); нова податкова політика, спрямована на зменшення фіскального навантаження на бізнес; та спрощене адміністрування податків (з податковими відстрочками, субсидіями та іншими заходами, спрямованими на підтримку бізнесу та фінансового сектору). Держава також запровадила безпрецедентні заходи для підтримки національної економіки, зокрема податкові пільги, які дозволили українським компаніям використовувати спрощену систему оподаткування та сплачувати менший єдиний податок, та призупинення строків для платників податків та контролюючих органів на період дії воєнного стану. У березні 2022 року Кабмін представив подальші програми підтримки українського бізнесу в період російської агресії, серед яких мораторій на перевірки всіх видів бізнесу, звільнення від сплати ЄСВ для деяких платників податків, відтермінування використання касових апаратів для всіх платників податку на спрощеній системі оподаткування та скасування всіх заходів державного нагляду, крім цінового регулювання та контролю за ціноутворенням. Таким чином, малий і середній бізнес повністю перейшов на добровільну сплату податків до бюджету, а великі підприємства отримали можливість переходу на спрощену систему оподаткування.

Податковий кодекс постійно змінювався внаслідок змін державної політики в період воєнного стану, причому більшість змін стосувалися ПДВ. Водночас економічна та фіскальна політика має ґрунтуватися на принципах послідовності та передбачуваності. Це критично важливий принцип для стимулювання інвестицій і розвитку бізнесу. Для планування та залучення інвестицій бізнес повинен розуміти, що правила ведення бізнесу зрозумілі і не змінюватимуться.

Через війну багато рішень приймалися швидко і без належного обговорення чи аналізу. Головною метою було врятувати економіку від шоку і не дати заморозити всі бізнес-процеси. Коли бізнес пройшов такий шоківий етап, держава почала скасовувати свої рішення і змінювати правила гри, хоча бізнес ще не повністю одужав. Наприклад, у

¹¹⁰ Офіс Президента, Запуск «Дія City» дасть Україні змогу стати найбільшим ІТ-хабом Європи – Глава держави <https://www.president.gov.ua/uk/news/zapusk-diya-city-dast-ukrayini-zmogu-stati-najbilshim-it-hab-72753>

¹¹¹ Міністерство економіки України, ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ У СІЧНІ-ВЕРЕСНІ 2021 РОКУ, <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc48bdd5-178c-47af-b64c-c7ee533cb4b0&title=ZagalniTendentsiiTinovoiEkonomikiVUkrainiUIKvartali2021-Roku>

¹¹² Прес-служба Верховної Ради України, Підсумки роботи Верховної Ради за 2022 рік, <https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/231794.html>

червні парламент скасував лібералізацію імпорту, відновивши мита та ПДВ на імпортні товари; у червні Кабінет міністрів дозволив позапланові перевірки бізнесу під час війни, хоча на початку березня уряд призупинив перевірки на час воєнного стану, за винятком позапланових перевірок для контролю за підвищенням цін; Національний банк України змінив облікову ставку з 10 відсотків до 25 відсотків, що різко впливає на «доступність» кредитів, які надає держава; а Кабінет Міністрів запропонував Верховній Раді знову встановити акциз на паливо. Як наслідок, сприйняття бізнесом державної політики погіршилося. Позитивно політику держави у липні 2022 року оцінили лише 10% представників бізнесу (у травні – 19%, у червні – 16%). На думку експертів, це означає, що бізнес-спільнота все ще чекає чітких сигналів від уряду щодо ключових правил побудови економіки під час війни.¹¹³

Згідно з дослідженням Міжнародної організації з міграції (МОМ), найважливішими потребами бізнесу в Україні є оборотний капітал (53,3%), податкові пільги (48,4%) та доступ до інвестиційних ресурсів (42,3%). Через бюрократичні процедури та відсутність розуміння бізнес не активно використовує нововведену спрощену систему оподаткування.¹¹⁴

Експерти, громадські організації та навіть деякі депутати розкритикували окремі рішення. Згідно з пояснювальною запискою, що додається до законопроекту 2325-ІХ,¹¹⁵ середньомісячні втрати доходів бюджету через скасування ПДВ та ввізного мита становлять близько 3 млрд грн. Через звільнення від сплати ввізного мита, акцизів і ПДВ бюджет втратив близько 13 млрд грн. З початку війни було імпортовано понад 119 тис. автомобілів. На думку Мінфіну, існує ризик того, що через податкові та митні пільги, надані для індустріальних парків, податок на прибуток підприємств, ПДВ і мито будуть нижчими.¹¹⁶ За словами Голови податкового комітету парламенту Д. Гетьманцева, обсяг пільги, наданої для скасування ввізного мита, склав 42,6 млрд грн, з них 26,1 млрд грн – податки, які українці не сплатили за ввезення автомобілів (лютий - липень).¹¹⁷ У 2022 році доходи митниці за березень становили 7 млрд грн, за квітень – 8 млрд грн, за травень – 9,5 млрд грн.¹¹⁸

Нижче наведено короткий перелік основних змін в економічній політиці з лютого по липень 2022 року. На даний момент неможливо провести детальний аналіз ефективності останніх податкових та економічних рішень.

2.1 Податкова лібералізація для бізнесу під час воєнного стану

З метою державної підтримки бізнесу прийнято низку законів, якими внесено зміни до податкового та митного законодавства, зокрема Закон України № 2118-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану»

¹¹³ Інститут економічних досліджень та політичних консультацій ІЕД випустив третє Щомісячне опитування підприємств України, <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=6973>

¹¹⁴ МОМ, Оцінка впливу війни, https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/sme_assessment_presentation.pdf

¹¹⁵ <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39708>

¹¹⁶ <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/912594>

¹¹⁷ Я. Вінокуров Для пільг війна скінчилася. Держава повертає бізнесу мирні правила оподаткування, <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/12/1/694463/>

¹¹⁸ <https://forbes.ua/inside/zhorstki-peregovori-z-natsbankom-30-vvp-na-viynu-ta-poshuk-30-mlrd-dlya-byudzhetu-intervyu-ministra-finansiv-sergiya-marchenka-15082022-7686>

(03.03.2022); Закон України № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» (15 березня 2022 року) та Закон України № 2142-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» (24 березня 2022 року).

У результаті прийняття цих законів було внесено багато суттєвих змін у підтримку бізнесу:

- **Добровільна сплата ЄСВ: фізичні особи-підприємці як на спрощеній, так і на загальній системі оподаткування, особи, які провадять незалежну професійну діяльність, та члени фермерського господарства з 01.03.2022 звільняються від сплати ЄСВ за себе до припинення/скасування воєнного стану та протягом 12 місяців після закінчення/скасування воєнного стану.** Крім того, на період мобілізації роботодавці, які обрали спрощену систему оподаткування, фізичні особи-підприємці другої та третьої категорій, а також юридичні особи, які відносяться до третьої категорії, мають право не сплачувати ЄСВ за працівників, які призвані до військової служби у Збройних Силах України. Штрафи за несплату ЄСВ не застосовуються до закінчення трьох місяців після закінчення воєнного стану.
- **Добровільна сплата єдиного податку для фізичних осіб - підприємців:** Закон № 2120-IX встановив, що ФОП першої та другої категорій мають право не платити єдиний податок і не подавати декларацію з 1 квітня на період воєнного стану. Фізичні особи - підприємці третьої категорії повинні сплачувати податок на загальних підставах у разі отримання доходу.
- **Ставка податку з обороту становить 2 відсотки для підприємств:** Для підприємств третьої категорії введено новий єдиний формат оподаткування як альтернативу сплаті ПДВ та податку на прибуток. Підприємствам з річним оборотом до 10 млрд грн і будь-якою кількістю працівників надається право переходу на спрощену систему оподаткування для ведення бухгалтерського обліку та звітності. Фізичні та юридичні особи-резиденти можуть сплачувати єдиний податок з обороту за ставкою 2 відсотки замість 20 відсотків ПДВ та 18 відсотків податку на прибуток.
- **Податкові пільги з ПДВ можуть бути створені за відсутності зареєстрованих податкових накладних:** На час дії воєнного стану не потрібно реєструвати в Єдиному реєстрі податкових накладних ПДВ-накладні з продажу товарів і послуг. Протягом цього часу платники податків можуть використовувати первинні документи замість зареєстрованих ПДВ-рахунків для підтвердження сплати ПДВ за придбані ними товари та послуги. Платники податків мають шість місяців після завершення воєнного стану, щоб переконатися, що всі затримані рахунки-фактури з ПДВ зареєстровані та що зареєстрований вхідний ПДВ правильний.
- **Пільги щодо плати за землю, екологічного податку та податку на нерухоме майно:** Пільги введено щодо земель та об'єктів, розташованих на територіях, які зазнали воєнних дій або тимчасово окуповані військами Російської Федерації. Кабінет міністрів затвердив перелік таких територій.

- **Скасування строків, раніше встановлених податковим законодавством:** В умовах воєнного стану терміни, які були встановлені законом, зупинено. Після завершення воєнного стану ці терміни почнуть відновлюватися з урахуванням того, на який час вони були призупинені. Насправді термін призупинення дає платникам податків можливість відкласти певні дії, які зазвичай важко або неможливо виконати. 7 березня 2022 року набув чинності закон № 2115-IX, який переніс термін подання будь-яких звітних документів на термін до трьох місяців після закінчення воєнного стану.
- **Скасування/призупинення планових податкових перевірок: з початком війни податкові перевірки були відкладені, а розпочаті – припинені.** У травні 2022 року було поновлено можливість проведення кількох видів перевірок. Податкові перевірки під час війни не проводяться, а розпочаті припиняються, за винятком камеральних перевірок, документальних позапланових перевірок за окремими підставами, визначеними Податковим кодексом, і фактичних перевірок.

Також Верховна Рада України запровадила податкові та митні пільги для індустриальних парків. Скасовано ПДВ на імпорт нового обладнання, а резидентів індустриальних парків на десять років звільнено від податку на прибуток.

2.2. Митні пільги

Також внесено зміни до нормативно-правових актів щодо митного оформлення та діяльності митних органів. Під час дії воєнного стану товари та транспортні засоби звільнено від сплати ввізного мита та ПДВ; та звільнено від оподаткування митними платежами імпорт товарів, кінцевими отримувачами яких є правоохоронні органи, Міністерство оборони, Збройні сили України, волонтерські фонди. Також встановлено спрощений порядок звільнення від оподаткування ПДВ лікарських засобів і виробів медичного призначення та спрощено порядок декларування товарів.

Законодавчі акти, які встановлювали податкові та митні пільги на період воєнного стану, були прийняті з розрахунку, що ці пільги діятимуть до скасування режиму воєнного стану. Проте 21 червня 2022 року Верховна Рада ухвалила Закон України № 2325-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування», щоб забезпечити належне виконання дохідної частини бюджету за рахунок надходження митних платежів шляхом відновлення оподаткування товарів, що ввозяться платниками єдиного податку першої, другої, третьої категорій; відновлення оподаткування для підприємств, які не сплачують ввізне мито; та за ввезення транспортних засобів, які ввозяться громадянами. Цей закон набув чинності 1 липня 2022 року, відновивши деякі ввізні мита, акцизи та 20 % ПДВ на імпортні товари.

2.3. Податкова лібералізація для фізичних осіб

З липня 2022 року громадяни більше не зобов'язані подавати декларації про майновий стан і доходи, якщо не було можливості подати декларацію; натомість вони мають шість місяців після закінчення воєнного стану, щоб подати ці декларації. Такі ж правила застосовано до державних службовців, які зобов'язані подавати річну декларацію. Строк добровільного подання громадянами декларацій продовжено до березня 2023 року.

Громадяни також звільняються від сплати плати за землю та податку на нерухоме майно з купівлі-продажу землі та об'єктів, розташованих на тимчасово окупованих військами Російської Федерації територіях або постраждалих від військових дій. Крім того, під час воєнного стану забороняється примусове виконання рішень про стягнення з фізичної особи заборгованості за житлово-комунальні послуги. При цьому громадяни зобов'язані платити за комунальні послуги і не звільняються від їх оплати. З цього були деякі винятки; Харківський міський голова, наприклад, списав усі платежі за комунальні послуги з 24 лютого по 1 червня 2022 року.¹¹⁹

Станом на 1 листопада, за даними Мінрегіону України та Київської міської військової адміністрації, громадяни України заборгували за житлово-комунальні послуги 33,1 млрд грн. Це на 17% менше, ніж було 1 січня 2022 року.¹²⁰

Законом від 15.03.2022 р. № 2120-IX передбачено звільнення від оподаткування податком на доходи фізичних осіб окремих категорій осіб, у тому числі учасників бойових дій, а також членів їх сімей, працівників, залучених до заходів із забезпечення національної безпеки та оборони; осіб, які проживали на території бойових дій. Не оподатковуються благодійні внески міжнародних організацій жителям і переселенцям, які перебувають у зонах бойових дій. Цільову та нецільову благодійну допомогу особам, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, на час воєнного стану звільнено від оподаткування ПДФО.

¹¹⁹ Харківська міська рада, У Харкові відновлюється сплата за комунальні послуги <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/u-kharkovi-vidnovlyuetsya-splata-za-komunalni-poslugi-51010.html>

¹²⁰ Я. Железняк, <https://t.me/yzheleznyak/3107>

Додаток II:

Дослідження ставлення платників податків в Україні 2004-2022

Марк П. Беренсон

Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, Київ

Опитування проведено соціологічною службою Центру Разумкова з 23 по 30 серпня 2022 року. Методом телефонного інтерв'ю (CATI) опитано 1015 респондентів у віці від 18 років у всіх регіонах України, які знаходяться під контролем уряду України. Похибка вибірки не перевищує 2,3%. Разом з тим, додаткові систематичні відхилення вибірки можуть бути зумовлені наслідками російської агресії, зокрема, вимушеною евакуацією мільйонів громадян. Опитування з 2005 р. по 2020 р. проведені методом face-to-face.

Результати опитування в Польщі, Росії та Україні за період з 2004 по 2015 роки взято від Марка П. Беренсона, *Taxes and Trust: From Coercion to Compliance in Poland, Russia and Ukraine*, (Кембридж, Великобританія: Cambridge University Press, 2018, 2020), стор. 271-291.

Усі відповіді на опитування округлюються до найближчого відсотка.

n.a.= не питали (англ. not asked)

1. Чи вважаєте Ви себе платником податків?										
	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022
Так	n.a.	83	66	75	61	59	59	60	63	81
Ні	n.a.	15	30	22	30	35	35	33	30	15
Важко сказати	n.a.	2	4	3	9	6	7	6	7	4

2. Хто займається сплатою податків з Ваших доходів – Ви самі, бухгалтерія на місці роботи, ніхто не займається чи Ви звільнені від сплати податків?

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022 рік
Я сам (-а)	54	22	13	17	7	7	8	9	8	17
Бухгалтерія по місці роботи	5	44	47	50	46	44	43	43	46	49
Нікто не займається	п.а.	6	6	7	13	13	12	12	10	8
Хтось інший це робить	19	п.а.	4	6	6	8	9	7	7	8
Я звільняюся від сплати податків	19	6	24	16	17	19	20	18	17	16
Інша ситуація	3	22	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.		п.а.
Важко відповісти	1	2	6	5	11	9	8	10	12	3
3. Серед працівників податкової служби є нечесні люди чи таких людей немає, і якщо є, то нечесних багато чи мало?										

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022
Так, нечесних працівників податкової служби багато	21	23	42	35	52	53	55	47		40
Ні, нечесних працівників податкової служби мало	43	53	25	32	20	27	21	26		39
Таких людей немає	2	4	2	2	1	1	1	1		4
Важко відповісти	33	20	31	30	28	20	24	26		17

4. Чи доводилось Вам особисто мати справу із співробітниками податкової служби?

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022
Так, за останні 5 років	49	38	23	24	15	12	11	19	10	22
Так, з лютого 2022р	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.		3

Ні	50	61	73	75	82	85	85	79	87	75
Важко відповісти	1	2	4	1	4	3	4	3	4	n.a.

5. У нашій країні багато або небагато людей, які ухиляються від сплати податків, або таких людей немає?

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022 рік
Багато	69	65	77	67	70	69	69	72		75
Небагато	17	21	8	18	14	21	16	16		19
Таких людей немає	1	n.a.	0	1	1	0	1	1		1
Важко відповісти	13	14	15	15	16	10	14	11		6

6. Що, на Вашу думку, більше спонукає людей сплачувати податки: почуття громадянської відповідальності чи страх перед покаранням за ухилення?

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022 рік
--	-----------------	-----------------	----------------	------------	------------------	--------------	------------------	------------------	------------------	------------------

Почуття громадянської відповідальності	27	22	36	40	38	35	n.a.	40	61
Страх перед покаранням	69	73	49	52	49	54	n.a.	50	35
Важко відповісти	5	5	15	8	14	11	n.a.	11	4

7. Можливо, чи могли б ви ухилитися від сплати податків, якби були впевнені, що вам за це нічого не буде?

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022
Так	53	47	40	45	34	38	29	39		18
Ні	34	45	38	40	40	43	47	41		79
Важко відповісти	14	8	22	15	26	19	24	20		3

8. Ви сплачуєте податки тільки тому, що держава мене може покарати, якщо я не платитиму їх?

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022

Так	n.a.	55	n.a.	47	38	44	35	43		42
Ні	n.a.	37	n.a.	39	40	41	43	40		52
Важко відповісти	n.a.	8	n.a.	14	22	16	22	17		5

9. Чи повинен громадянин завжди дотримуватися податкового законодавства, навіть якщо він/вона вважає його несправедливим?

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022
Так	79	81	71	74	57	64	59	61	47	85
Ні	14	12	17	18	28	24	25	25	32	14
Важко відповісти	7	7	12	8	15	12	16	14	21	1

10. Ви готові (згодні) дотримуватись законів про податки, навіть якщо вони не є справедливими (навіть якщо ви не вважаєте їх справедливими)?

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022
Так	83	77	53	52	36	44	39	45	43	64

Ні	6	15	28	30	37	37	36	34	36	33
Важко відповісти	10	18	19	18	27	20	25	22	22	3

11. Чи справедливе податкове законодавство у вашій країні?

Як Ви вважаєте, українські закони про податки є справедливими чи несправедливими?

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022
Так	п.а.	21	п.а.	32	п.а.	19	16	12		58
Ні	п.а.	62	п.а.	45	п.а.	61	63	68		30
Важко відповісти	п.а.	14	п.а.	23	п.а.	21	21	20		12

12. Якщо держава не виконує своїх зобов'язань перед громадянами, то чи виправдано ухилення від сплати податків?

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015	Україна 2020 рік	Україна 2022
Так	40	44	60	52	47	51	п.а.	48	43	54
Ні	44	44	23	33	31	33	п.а.	35	33	43

Важко відповісти	16	12	18	14	21	16	п.а.	17	24	3
------------------	----	----	----	----	----	----	------	----	----	---

13. Наскільки Ви задоволені тим, як держава витрачає кошти платників податків?

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015	Україна 2020 рік	Україна 2022
Задоволені (-а)	п.а.	18	п.а.	18	п.а.	9	п.а.	6	10	42
Не задоволені (-а)	п.а.	70	п.а.	61	п.а.	75	п.а.	77	74	43
Важко відповісти	п.а.	12	п.а.	21	п.а.	17	п.а.	17	16	15

14. Чи виконує ваша держава свої зобов'язання перед громадянами?

Виконує чи українське державне зобов'язання перед своїми громадянами?

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022
Так	п.а.	21	на	24	9	10	12	6	10	43
Іноді так, іноді ні	п.а.	50	на	44	35	35	29	29	33	36
Ні	п.а.	26	на	27	50	52	54	60	51	20
Важко відповісти	п.а.	4	на	5	5	3	5	4	6	2

15. Як ви думаєте, чи можете ви довіряти своїй державі робити те, що правильно? Як часто Ви вважаєте, що українська держава поводить ся правильно?										
	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022
Так	п.а.	21	п.а.	26	9	10	11	6	9	54
Іноді так, іноді ні	п.а.	50	п.а.	52	32	49	40	43	33	29
Ні	п.а.	26	п.а.	13	51	34	43	44	51	13
Важко відповісти	п.а.	4	п.а.	10	8	8	7	7	6	5
16. Чи ставиться держава до всіх громадян рівноправно, справедливо?										

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022
Так	п.а.	21	п.а.	20	п.а.	15	15	7	17	33
Ні	п.а.	75	п.а.	73	п.а.	81	79	87	66	64
Важко відповісти	п.а.	4	п.а.	7	п.а.	5	7	6	18	3

17. Чи захищає вас держава?

	Польща 2004 рік	Польща 2010 рік	Росія 2004 рік	Росія 2010	Україна 2005 рік	Україна 2010	Україна 2012 рік	Україна 2015 рік	Україна 2020 рік	Україна 2022
Так	п.а.	43	п.а.	42	п.а.	28	28	23	27	81
Ні	п.а.	43	п.а.	48	п.а.	64	63	68	63	17
Важко відповісти	п.а.	13	п.а.	10	п.а.	8	10	9	9	2

18. Як змінилася Ваша можливість платити податки після 24 лютого 2022 року?

	Україна 2022
1. Можливість платити податки не змінилась	29
2. Я маю можливість платити більше податків, ніж до війни	2
3. Я маю можливість платити тільки податки, як і до війни	21
4. Я маю можливість платити менше податків, ніж до війни	18
5. Я взагалі втратив здатність платити податки	25
6. Важко відповісти	5

19. Чи знаєте ви про останні зміни у податковому законодавстві, пов'язані з військовим станом?

	Україна 2022
1. Добре обізнаний(а)	7
2. Дещо знаю	37
3. Нічого не знаю	56

20. Чи ви використовуєте податкові пільги та послаблення від держави у зв'язку з військовим станом?

	Україна 2022
1. Так	8
2. Ні	91
3. Важко відповісти	1

21. Як Ви ставитесь до людей, які мають можливість платити податки у військовий час, але ухиляються від сплати податків? (Один відповідь)

	Україна 2022
1. Позитивно	1
2. Негативно	85
3. Байдуже	12
4. Важко відповісти	1

22. Під час війни витрати держави на оборону значно зростають, а доходи багатьох людей значно зменшуються. Як ви вважаєте, в цій ситуації потрібно, щоб громадяни платили податки в тому ж обсязі, що і до війни, або потрібно змінити обсяг податків?

	Україна 2022
1. Потрібно, щоб заплатили стільки ж податків, як і до війни	37
2. Податки потрібно знижувати	44
3. Податки потрібно підвищувати	9
4. Важко відповісти	10

23. Якби зараз уряд дав вам вибір платити чи не сплачувати повну суму податків, незважаючи на обставини, ви продовжували б сплачувати податки?

	Україна 2022
1. Продовжував (-ла) би сплачувати податки повністю	61
2. Платив (-ла) би менше податків	32
3. Не платив (-ла) податки взагалі	4
4. Важко відповісти	3

24. Якби у вас був вибір платити військовий збір державі або віддавати його до благодійних фондів, які підтримують армію, щоб ви обрали?

	Україна 2022
1. Платив (-ла) би державі	43
2. Платив (-ла) би у благодійні фонди	49
3. Важко відповісти	8

25. Чи платите ви за комунальні послуги?

	Україна 2022
1. Плачу в повній мірі	84
2. Плачу, але не в повній мірі	13
3. Не плачу	4

26. Як змінилися доходи вашої сім'ї після 24 лютого 2022 року?

1. Доходи сильно збільшилися	0,7
2. Доходи дещо збільшилися	3,1
3. Доходи не змінилися	26,8
4. Доходи дещо скоротилися	30,5
5. Доходи сильно скоротилися	38,4
6. Важко відповісти	0,5

